

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

УДК 141.5+114+115+316.3

**ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор
Борінштейн Євген Русланович,
завідувач кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського».

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор
Гльїн Володимир Васильович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
професор кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки;

доктор філософських наук, професор
Єременко Олександр Михайлович,
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля,
завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Плавич Володимир Петрович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін.

Захист дисертації відбудеться о 10-00 год. «02» грудня 2016 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кабінет 74.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «01» листопада 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність даного дослідження обумовлено інтенсивною віртуалізацією сучасного соціуму, що породжує специфічний елемент соціального простору – віртуальний простір. Будучи одним з домінуючих процесів в сучасному суспільстві, віртуалізація дозволяє видозмінювати суспільство, сприяючи в ряді аспектів конвергенції віртуального і соціального. Віртуальний простір стає особливою соціальною сферою, що включена в систему існуючих соціальних відносин. Його динамічний розвиток сприяв інтеграції віртуального та соціального, що, у свою чергу, призвело до утворення процесів та явищ, які притаманні виключно віртуальному простору. Вони постають як складний соціальний феномен, який суттєво впливає на функціонування соціальної системи сучасного суспільства.

Стрімкий перебіг глобалізаційних процесів у сучасному світі посилює значущість інформації та інфокомунікаційних технологій, які дозволяють максимально активізувати інформаційний обмін. Доступність цих технологій дає можливість окремому індивідові, соціальній групі та суспільству у цілому стати учасником глобального інформаційного простору. Впровадження інформаційних технологій призводить до інформатизації суспільства, що, в свою чергу, служить передумовою переходу світового співтовариства до якісно нової стадії суспільного розвитку, тобто – інформаційного суспільства.

Суспільство як соціальна система являє собою сферу взаємодії, стан якої визначається різними соціокультурними факторами і процесами. В умовах сучасного етапу цивілізаційного розвитку соціосфера конкретного суспільства детермінується техносферою та інфосферою, які обумовлюють соціокультурні трансформації кожного структурного рівня і продукують віртуальний простір. Характер соціального впливу в умовах становлення інформаційного суспільства обумовлений різними процесами, що впливають на соціальну взаємодію.

Трансформаційні процеси, притаманні сучасному суспільству у глобальних масштабах, загострюють питання пошуку найбільш ефективних методів соціального проектування. Особливо своєчасною постає проблема методологічно обґрунтованих концепцій соціального проектування, які інтегрують науку і суспільну практику. Застосування ресурсів віртуального простору у соціальному проектуванні є інструментом соціальних змін, які дозволяють конструювати соціальний простір. У контексті даного дослідження акцентується увага на видозмінах, яким підпорядковується існуюча система соціальної взаємодії, внаслідок використання інноваційних технологій у проектній діяльності, зокрема, віртуальних соціальних проектів, які спроможні оптимізувати соціальну сферу сучасного українського суспільства. Сьогодні соціальне проектування зазвичай пов'язують із прогнозуванням, конструюванням та моделюванням соціокультурних змін, що зумовлює необхідність наукового аналізу даного процесу.

Глобальні трансформації, яких зазнає сучасне суспільство в цілому і його окремі структурні елементи, потребують осмислення в контексті соціально-філософського дискурсу. Змінам піддається особистість, її світосприйняття,

основи її соціальної життєдіяльності. Таким чином, **науковою проблемою** постають розвиток і зміни віртуального простору, які призводять до багатовекторної спрямованості темпів соціокультурних трансформацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (державна реєстрація теми №011U010462), одним з виконавців якої є дисертантка. Тема дослідження затверджена протоколом № 3 від 23.10.2015 р.

Мета роботи полягає в аналізі трансформаційного потенціалу віртуального простору, який застосовується у соціальному проектуванні для конструювання соціального простору сучасного суспільства.

Досягненню поставленої мети сприятиме поетапна реалізація наступних **завдань**:

- охарактеризувати інформаційне суспільство як тип соціального устрою, яке інтенсифікує трансформаційні процеси у сучасному суспільстві та основні соціокультурні детермінанти його становлення;
- дослідити віртуалізацію як процес, що триває в межах глобальної інформатизації світової спільноти та її вплив на життєдіяльність сучасного соціуму;
- з'ясувати генезис поняття «простір» від соціального до віртуального;
- розглянути вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального;
- дослідити віртуальний простір як специфічний елемент соціокультурного буття сучасного соціального простору;
- окреслити особливості соціалізації в умовах віртуального простору;
- виокремити комунікацію як системоутворюючий елемент соціалізації у віртуальному просторі;
- проаналізувати моделі віртуалізації сучасного суспільства;
- простежити віртуальну складову трансформацій сучасного суспільства;
- виокремити основні вектори конструювання соціального простору в контексті віртуалізації суспільства;
- визначити особливості інноваційних технологій у соціальному проектуванні;
- дослідити віртуальний простір як соціальну технологію;
- визначити специфіку віртуальних соціальних проектів та особливості їх реалізації в сучасному українському суспільстві;
- виокремити основні тенденції конструювання віртуального простору сучасного українського суспільства.

Об'єктом дослідження є трансформаційні процеси, які притаманні сучасному суспільству у глобальних масштабах.

Предметом дослідження виступає віртуальний простір, який спричиняє соціокультурні трансформації завдяки конвергенції соціального та віртуального.

Методологічна база дослідження. Внаслідок багатоплановості поставленої проблеми, у дисертаційному дослідженні використано широкий спектр наукових методів, що визначило методологічну базу дослідження.

Історико-філософський метод допомагає простежити багатоаспектність віртуального, багатозначність самого поняття, що може слугувати ключем до коректності його використання. Вже закріплена за ним смислова визначеність є концептуалізацією позначення особливого виду буття предметів у формі їх образів. Це можуть бути уможлядні образи, що виникають виключно в свідомості людини і доступні для сприйняття тільки нею. Але є й інший вид віртуального, тобто образи, що виникають завдяки комп'ютерним технологіям, або технічні варіанти віртуальності (технології віртуальної реальності, які дають змогу відчувати ефект «повної присутності»).

Структурний метод, заснований на репрезентації соціокультурної системи як сукупності підсистем – соціальних систем, системи особистості, культурної системи, передбачає аналіз даної єдності. Трансформаційний потенціал віртуального простору реалізується у всіх структурних елементах суспільства як соціальної системи, посилюючи в ряді випадків інтенсифікацію трансформаційних процесів.

Соціокультурний метод орієнтований на розуміння суспільства як цілісної соціокультурної системи, на більш чітке осмислення проблем соціокультурної трансформації. Оскільки відмінною рисою сучасного світу є його залученість у глобальний процес змін, застосування цього методу – важлива ланка в осмисленні всієї сукупності процесу соціальних змін і може слугувати ефективним механізмом у вирішенні практичних завдань суспільства в його поступальному прогресивному розвитку.

У дисертації використано діалектичний метод, який дозволяє розкрити специфіку віртуального простору як соціокультурного явища і його діалектику в умовах становлення інформаційного суспільства, що уможлиблює всебічне дослідження усього комплексу відносин, які виникають в результаті взаємодії соціального і віртуального просторів.

Метод сходження від абстрактного до конкретного дозволив дослідити віртуальну складову трансформацій сучасного суспільства в контексті соціокультурних трансформацій, яким воно підпорядковується, та виокремити вектори конструювання соціального простору сучасного суспільства в умовах віртуалізації.

Синергетичний підхід надав змогу аналізу віртуального простору як складної системи, яка поєднує, з одного боку, систему взаємодії конкретного суспільства, з іншого – сприяє виникненню власних механізмів взаємодії, спричиняючи екстраполяцію віртуальних феноменів у простір соціальний.

За допомогою діяльнісного підходу було проаналізовано види інформаційної комп'ютеризованої взаємодії індивідів, соціальних груп та інститутів, а також роль віртуального простору як чинника впливу на соціалізацію особистості.

Використання системного підходу стало методологічною основою для вивчення впливу віртуального простору на сучасне суспільство, що обумовлено декількома причинами, серед яких слід виокремити, по-перше, фрагментарне вивчення даного соціокультурного явища; по-друге, амбівалентність і суперечливість, що визначають його складність, багаторівневність та вимагають міждисциплінарного дослідження; по-третє, різноманітність форм і механізмів взаємодії у віртуальному просторі, які впливають на існуючу систему соціальних відносин. Системний підхід імпліцитно присутній при розгляді суспільства як соціальної системи, а також його структурних елементів і взаємозв'язків між ними.

Соціокультурний аналіз відтворення суспільства було здійснено у межах структурного та функціонального підходів, при визначенні змісту соціокультурної комунікації та характеристики особливостей соціокультурного відтворення суспільства.

У процесі дослідження був застосований метод контент-аналізу, що дозволило провести порівняльний аналіз наукових робіт, що містять необхідні дані про феномен віртуального простору та його вплив на соціум, а також зробити аналіз літератури з даної проблеми.

Важливим компонентом методологічних основ дослідження є метод конвергенції, що дозволило проаналізувати взаємовплив соціального і віртуального просторів, дало можливість прослідкувати екстраполяцію явищ, спочатку властивих виключно віртуального простору, в систему соціальної взаємодії сучасного суспільства.

Методологічним підґрунтям дослідження, а саме аналізу проблеми розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і пов'язаної з ними віртуалізації сучасного суспільства, є концепції Р. Абдєєва, І. Алексієвої, О. Пунченка, Л.Скворцова, Д. Іванова, В. Іноземцева, М. Кагана, М. Моїсеєва, О. Войскунського, М. Носова, І. Хассана, Г. Хофстеде, Л. Іоніна, О. Соловійова, С. Корольова, С. Хоружего, А. Юхвіда, М. Кастельса, О. Тоффлера, К. Келлі, П. Дракера, М. Постера, Дж. Сулера, Т. Таркла та ін. Необхідно зазначити, що на стику техніки і філософії, з моменту винаходу комп'ютерів і об'єднання їх у мережі, перебували питання розвитку інфокомунікаційних технологій та впливу цього розвитку на різні сфери суспільного життя.

Наукова новизна одержаних результатів та висновків полягає у тому, що вперше в українській соціально-філософській думці висвітлюються особливості перетворюючого потенціалу віртуального простору в умовах техноінформаційної детермінації цивілізаційного розвитку.

Вперше:

– представлено віртуальний простір як соціальну технологію, яка має специфічні риси, що створюють умови для оптимізації соціальної сфери сучасного суспільства. Віртуальний простір як соціальна технологія коригує соціальну сферу українського суспільства завдяки можливості вирішення актуальних соціальних проблем;

– дано визначення віртуального соціального проекту як комплексу дій, які реалізуються у віртуальному просторі або спрямовані на його користувачів,

результати якого впливають на соціальну сферу певного регіону, країни, світової спільноти. Передумовою появи віртуальних соціальних проектів є віртуалізація сучасного суспільства та збільшення його інформаційного потенціалу. Реалізація віртуальних соціальних проектів є одним із способів впровадження змодельованих соціокультурних змін;

- досліджено особливості віртуальних соціальних проектів як інструментів конструювання соціального простору сучасного українського суспільства та виокремлено їх відмінні риси. Насамперед, це відсутність часових і просторових меж, значно менший обсяг первинних інвестицій, можливість оперативного залучення додаткових ресурсів, більш тривалий період використання результатів продукту проекту;

- запропоновано класифікацію віртуальних соціальних проектів за такими критеріями, як: масштаб, тривалість, головна мета реалізації, специфіка кінцевого продукту, функціональна спрямованість, ступінь складності, характер залучених сторін, вимоги якості;

- розглянуто діалектичну сутність віртуального простору в умовах становлення інформаційного суспільства. Це надало можливість з'ясувати, що в інформаційну еру історична тенденція призводить до організації домінуючих суспільних процесів за принципом мереж.

Уточнено:

- особливості віртуального простору як специфічного елемента соціального простору сучасного суспільства. Під впливом віртуального простору видозмінюється соціальна і професійна структура суспільства, в якому формуються нові соціальні верстви. Таким чином, сьогодні людина може бути одночасно суб'єктом як соціальної, так і віртуальної спільноти;

- вплив віртуального простору на соціалізацію особистості, який у контексті взаємодії з особистістю може доповнювати соціалізацію та розширювати можливості самореалізації особистості, а також нівелювати соціалізацію – у такому випадку здійснюється надмірне занурення у віртуальний простір, при якому простір соціальний втрачає своє значення для індивіда, що викликає різний ступінь соціального аутизму;

- особливості комунікації як системоутворюючого елемента соціалізації у віртуальному просторі. Віртуальну комунікацію можна вважати практично ексклюзивним транслятором певного коду: з одного боку, вона ретранслює норми та цінності культури, панівної у конкретному суспільстві, з іншого боку, культуру індивідуалізовану, оскільки користувач ресурсів віртуального простору має можливість конструювати свій власний комунікативний зміст;

- охарактеризовано особливості конструювання віртуального простору сучасного українського суспільства, які, насамперед, полягають у впровадженні сайтів підтримки, блогів, груп у соціальних мережах, розсилок, спрямованих на підтримку різних волонтерських рухів, які допомагають незахищеним верствам населення, на реалізацію інноваційних проектів у різних суспільних сферах, а також націоналістичних рухів, метою яких є підвищення

патріотизму українського населення, посилення національної ідентифікації та самості.

Дістало подальшого розвитку:

– дослідження конвергенції соціального і віртуального як невід'ємного атрибуту буття сучасного суспільства, що призводить до екстраполяції феноменів, властивих спочатку лише віртуальному простору, у простір соціальний. Соціальний і віртуальний простір взаємодіють, створюючи соціальні, політичні, економічні та культурні альтернативи;

– розгляд інноваційних технологій у соціальному проектуванні, який дозволив виділити віртуальні проекти як один із ефективних інструментів конструювання соціального простору. Сьогодні паралельно із соціальним середовищем, в якому реалізується проект, функціонує віртуальне середовище, у якому проводиться цикл експериментальних досліджень, пов'язаних із моделюванням всіх етапів життєвого циклу проекту. Актуалізація інтересу до інноваційних форм соціального проектування обумовлена масовим впровадженням новітніх інформаційних технологій та збільшенням сфер їх використання;

– аналіз віртуального простору в умовах соціокультурних трансформацій, що дозволило дослідити ті видозміни, яким підпорядковуються основні елементи соціальної структури суспільства, зокрема, соціальні інститути. Сукупність цих тенденцій свідчить про формування «соціальної віртуальності», а також про величезний перетворювальний потенціал віртуального простору існуючої системи суспільних відносин, що дозволяє здійснити проектування нових явищ із принципово іншими властивостями.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що деякі положення та висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження динаміки трансформаційних процесів під впливом віртуального простору та можуть бути використані при вивченні проблем розвитку сучасного суспільства у соціальній філософії, сприяти формуванню нових підходів та категорій у сучасному проектному менеджменті, а також при підготовці загальних та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, складанні підручників, монографій та навчальних посібників із соціальної філософії, теоретичного та прикладного менеджменту та інших навчальних дисциплін, в яких розглядаються соціально-філософські аспекти відтворення сучасного суспільства.

Апробація результатів дисертації відбулась на наступних науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Одеса, 2010 р.), Міжнародному міжвузівському науково-практичному семінарі «Роль філософських дисциплін у формуванні сучасного світогляду студентів вищої школи» (Одеса, 2010 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, 2010 р.), IX Міжнародній конференції «Управління проектами у розвитку суспільства» (Київ, 2012 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та

громадянського суспільства» (Одеса, 2014 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток південного регіону України: історичні традиції та сучасні тенденції» (Одеса, 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015 р.), III Міжнародній конференції «Розвиток науки у XXI столітті» (Харків, 2015 р.), Міжнародній конференції «Інновації у сучасній науці» (Київ, 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання» (Одеса-Дніпропетровськ, 2016 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Освіта та соціалізація особистості» (Одеса-Дніпропетровськ, 2016 р.), III Міжнародній науковій конференції студентів, молодих вчених та науковців «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2016 р.), теоретичних та методологічних семінарах кафедри філософії Одеського національного морського університету та кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження наведені у 37 публікаціях, серед яких 1 монографія, 24 статті (одна в співавторстві, внесок авторів рівнозначний), 17 – вміщені у провідних фахових виданнях, 7 – у наукометричних, міжнародних та закордонних виданнях, 12 – тези, матеріали доповідей конференцій.

Структуру дисертації зумовлено її метою та завданнями, що були поставлені дисертантом в процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 433 сторінок, список використаних джерел – 44 сторінки, нараховує 522 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, її зв'язок з науково-дослідними програмами, планами, темами; визначаються мета, задачі, об'єкт і предмет, методологічний інструментарій дослідження, розкрита й деталізована новизна та практична значущість отриманих результатів, їхня апробація, структура й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Соціально-філософські засади виникнення віртуального простору в умовах становлення інформаційного суспільства»** досліджено соціально-філософські засади становлення інформаційного суспільства, визначено соціокультурні детермінанти розвитку суспільства з урахуванням його інформаційного потенціалу.

Перший підрозділ – *«Соціокультурна трансформація як категорія соціальної філософії»* – проаналізовано теоретичні аспекти соціокультурної трансформації як соціально-філософської категорії. Відмінною рисою сучасного світу є його залученість у глобальний процес змін. Виходячи із цього, дослідження трансформаційних процесів у світі в цілому та соціокультурної трансформації зокрема, є важливим науковим і практичним завданням.

Параметрами історичного часу соціальної трансформації виступають межі існування соціуму як конкретного рівня структурної організації людських спільнот. Із вичерпанням дії його системоутворюючих підстав, трансформація як постійний і універсальний процес зміни напрямків і конкретних форм руху об'єктів, процесів і явищ, неминуче змінить якість і рівень своєї структурної організації.

У контексті даного дослідження соціокультурну трансформацію доцільно визначити як категорію, що описує процес переходу від одного стану якісної визначеності соціальної системи певного рівня організації до іншої повної соціальної якості, тобто, до іншої соціальної системи. Сутність даного процесу полягає в системній зміні якості досліджуваної соціальної системи або її окремих елементів: сутнісну основу соціокультурної трансформації та її зміст складає модернізація, яка утворилась як парадигма прогресивних змін індустріального суспільства.

Якщо апелювати до сучасної суспільствознавчої думки в Україні, слід зазначити недостатню розробку проблеми модернізації і постмодернізації інформаційної сфери як підґрунтя поступової трансформації українського суспільства в постіндустріальне, інформаційне суспільство.

Але неможливо уявити існування соціальних процесів без культурних. Культурна складова суспільства є необхідною часткою характеристики цивілізації, тому ми стверджуємо важливість соціокультурних процесів у сучасному суспільстві: отже, значуще розглядати не тільки соціальну трансформацію, а й соціокультурну. Під соціокультурними трансформаціями ми розуміємо процес переходу суспільства з однієї стадії розвитку на іншу, що супроводжується зміною розуміння ідеології розвитку суспільства, формуванням нових цінностей і смисложиттєвих орієнтацій, цілей діяльності людини, зміною культурних парадигм розвитку. Унікальність сьогочасного

періоду трансформації полягає в тому, що сучасне соціокультурне середовище володіє високим ступенем динаміки, тому важливою складовою частиною аналізу проблеми соціальної трансформації в контексті даного дослідження є розгляд техно-інформаційної детермінації сучасного етапу цивілізаційного розвитку.

Другий підрозділ – *«Соціокультурні детермінанти становлення інформаційного суспільства»* – у підрозділі виділено базові соціокультурні детермінанти становлення інформаційного суспільства, серед яких слід виокремити глобалізацію, інформацію, інформаційні технології, інформатизацію та інформаційну культуру.

Оскільки соціальна взаємодія в сучасних умовах значною мірою ґрунтується на інфокомунікаційних процесах, однією з провідних детермінант становлення інформаційного суспільства слід виділити інформацію як фактор перетворення соціального простору сучасного суспільства. На початкових стадіях становлення інформаційного суспільства інформація набуває всіх ознак товару: вона має вартість, продається і купується, обмінюється тощо. Але протягом подальшого його розвитку вона стає одним з основних виробничих ресурсів, змінюючи соціальну структуру суспільства. Інформаційна детермінація обумовлює зміну взаємодії структурних елементів соціальної системи внаслідок отриманої інформації залежно від її якісних і кількісних характеристик.

Становлення нового типу соціального устрою – інформаційного, пов'язане з глобалізацією, яка стимулює ряд процесів обміну інформацією у масштабах світової спільноти. Можна констатувати, що в галузі інформаційних технологій і засобів комунікації відбулися докорінні якісні зміни. Розвиток систем глобального інформаційного обміну та соціальні трансформації, що корелюють з ними, знаходять своє відображення в діяльності практично всіх елементів соціальної структури.

З огляду на зростаючу потребу в оптимізації інформаційного обміну, слід зазначити роль інформаційних технологій у формуванні нового соціокультурного простору, масове впровадження яких у соціальну життєдіяльність. Саме інформаційні технології створюють технічну можливість для формування глобального мультиконтекстуального інформаційного поля, в яке занурені базові складові соціальної системи.

Сучасні інформаційні технології змінюють не тільки матеріальне, а й духовне виробництво – виробництво знань. Необхідно підкреслити, що в розвитку інформаційних технологій зараз спостерігається якісний прорив, пов'язаний з активним поширенням нових форм передачі та сприйняття даних, які отримали назву «технології віртуальної реальності», що характеризує інформаційну діяльність взагалі, в результаті чого проблема, що стосується поширення віртуальних технологій, вийшла за рамки спеціальних наук.

Подальше становлення інформаційного суспільства детермінується інформатизацією, що представляє собою багатовекторний процес, спрямований на створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб індивідів, соціальних груп та інститутів за допомогою сучасних інформаційно-

комунікаційних технологій. Збільшення ролі інформації і широке впровадження в усі сфери життєдіяльності соціуму інформаційних технологій стимулює подальшу інформатизацію суспільства. Це системний процес оволодіння інформацією як ресурсом управління з метою створення інформаційного суспільства і на цій основі – подальшого продовження прогресу цивілізації. Інформатизація суспільства – глобальний процес, особливість якого полягає, передусім, у тому, що домінуючим видом діяльності в соціальній сфері є будь-які операції з інформацією від збирання до передачі.

Соціокультурні трансформації, пов'язані з технічним прогресом і інформатизацією суспільства, дозволили говорити про формування нового типу культури - інформаційного. Інформаційна культура базується на наступних факторах: новому типі спілкування, що дає можливість вільного виходу особистості в інформаційний простір; новому типі мислення, якому більшою мірою властиві саморозвиток і самонавчання; вільному виході й доступі до інформації на всіх рівнях: від глобального до локального.

Культура інформаційного суспільства, що зароджується, має амбівалентні властивості, які виражаються, з одного боку, певним ступенем спадкоємності відносно до культури індустріального суспільства, з іншого боку – формуванням специфічних культурних форм і ціннісних систем. Це виражається в існуванні одночасно інформаційного суспільства та індустріального.

Вплив вище окреслених соціокультурних детермінант на сучасне суспільство відбувається не тільки завдяки сфері матеріального виробництва. Значною мірою під її безпосереднім впливом перетворюються система освіти, мистецтво, культура, духовне життя суспільства та інші найважливіші соціальні сфери.

Третій підрозділ – «*Інформаційний потенціал сучасного суспільства*» – у підрозділі розглядається цивілізаційний процес, який завдяки все більшому використанню інформаційного ресурсу набуває яскраво вираженої динамічності.

Якісне вдосконалення інформаційних технологій збільшує інформаційний потенціал суспільства і є підставою для подальших інформаційних революцій (А. Ракітов). Інформаційно-технологічна революція передбачає більш значні інформаційні і комунікаційні ресурси, аніж ті, які напередодні мало людство. Результатом останньої інформаційної революції, на думку багатьох учених, має стати побудова інформаційного суспільства.

Для сучасного українського суспільства, що знаходиться на перехідному етапі, створення інформаційного потенціалу, адекватного вимогам сучасності, є одним із пріоритетних завдань у стратегії подальшого розвитку сучасної української держави.

Інтенсифікація інформаційного обміну істотно впливає на життєдіяльність соціальної структури суспільства. Інформація стає одним із ключових джерел інновацій і фактором соціокультурної динаміки і соціальної диференціації. З огляду на ці фактори, українським урядом зроблені певні дії

щодо розвитку інформаційного суспільства в українській державі і регулювання інформаційної сфери на законодавчому рівні.

Незважаючи на створення потужної теоретичної бази, у практичному аспекті інформатизація українського суспільства ускладнена деякими чинниками, які значною мірою пов'язані з технічними факторами. Однак, інформаційний потенціал українського суспільства навіть на такому рівні створює фундамент для переходу до інформаційного суспільства, в якому будуть вирішені важливі завдання доступу до інформації всіх соціальних верств і забезпечення належного державно-правового регулювання цієї сфери.

Інформаційний потенціал вміщує у собі не тільки всю сукупність засобів, властивих техносфері конкретного суспільства, а також засоби, що сприяють розвитку інформаційної сфери, інформаційної культури суспільства та зміцненню його інтелектуального потенціалу. З нашої точки зору, інформаційний потенціал сучасного суспільства є одним з найважливіших аспектів соціокультурного потенціалу, що дає можливість аналізувати сутність та специфіку інформаційного суспільства, досліджувати діалектику віртуального простору в умовах становлення даного типу суспільного устрою.

Четвертий підрозділ *«Діалектика віртуального простору в умовах становлення інформаційного суспільства»* – аналізується діалектика віртуального простору в умовах становлення інформаційного суспільства.

Інформаційна детермінація відіграє особливу роль в соціальному розвитку на сучасному етапі. Однак, не можна ігнорувати також й протиріччя, які притаманні цьому етапу цивілізаційного розвитку, що проявляється, зокрема, у наявності «інформаційної нерівності» (Т. Аймалетдінов), тобто, обмежених можливостях окремих індивідів, соціальних груп та держав до отримання доступу до світових інформаційних ресурсів та потужних потоків і обсягів інформації, яка призводить до «інформаційного стресу» (О. Бодров).

Аналізуючи діалектику віртуального простору в умовах становлення інформаційного суспільства, слід зазначити тісний взаємозв'язок віртуального простору із соціокультурним буттям сучасного суспільства. Він створює багатовимірність соціального простору наявністю інших модусів буття, паралельних світів, позачасових безмежних просторів тощо. Віртуальний простір – це не простір матеріальних предметів, але простір образів. Він здійснює перехід безлічі можливостей, які визначаються в тому числі і потребами різних елементів соціальної системи, які переводять соціальні об'єкти, процеси і явища в якісно новий стан.

Аналіз соціальних структур інформаційного суспільства, які існують на сучасному етапі, дозволяє зробити наступний висновок: в умовах інформаційної ери історична тенденція призводить до того, що домінуючі суспільні функції і процеси все більше є організованими за принципом мереж, які складають основу суспільств, а поширення «мережевого» принципу значною мірою позначається на ході та результаті процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою, владою, самореалізацією індивідів та ін. Таким чином, віртуальний простір не є суто технологічним фактором сучасного

етапу суспільного розвитку, він відображає структуру соціальних процесів і одночасно впливає на них.

У другому розділі **«Онтологічний базис дослідження віртуального простору»** обґрунтовано вибір методологічного підґрунтя дослідження віртуального простору та визначено основні засади конструювання соціального простору.

Перший підрозділ *«Феномен віртуального простору: методологічні підходи до дослідження проблеми»* – закладаються концептуальні основи дослідження феномену віртуального простору.

Незважаючи на те, що поняття «інформаційне суспільство» було введено у науковий обіг у 1960-х роках, дослідження з названої проблематики, пов'язані із соціокультурною диференціацією даного типу соціального устрою, тривають і у наш час. Тут слід зазначити роботи таких вчених, як Р. Абдєєв, Д. Белл, Г. Бехманн, Г. Горохов, Л. Іонін, І. Хассан, М. Кастельс, М. Кузнецов, А. Крокер, С. Лем, О. Пунченко, А. Ракітов, Е. Тоффлер, А. Турен та ін.

Концепції, висвітлені у роботах Р. Баландіна, М. Кагана, С. Кучинського, В. Іноземцева, О. Барда, Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, І. Хассана, У. Еко та ін., дозволяють осмислити процеси, притаманні сучасному суспільству, зробивши основний акцент на особливостях формування соціокультурних відносин, які обумовлені різноманітністю його основних структур – соціальних, економічних, освітніх, політичних, релігійних тощо, що свідчить про зміни не тільки соціально-філософського дискурсу, але і самого соціокультурного простору.

Процеси, пов'язані з розвитком соціальних відносин у суспільстві, в тому числі в мережевому, проаналізовані в роботах І. Акчуріна, О. Балла, Н. Багдасарьяна, О. Войскунського, Є. Лавренчука, І. Мальковської, О. Тарасова, П. Солопова, Е. Гідденса, П. Штомпки, В. Ядова та ін. У них зазначається соціокультурна варіативність життєдіяльності сучасної людини, констатується збільшення різноманітності соціокультурних практик, виділяються характеристики найбільш активних соціальних груп тощо.

Дослідження ціннісного змісту культури різних груп в інформаційному суспільстві здійснюється на основі робіт С. Анісімова, Р. Інглегарта, О. Ахієзера, М. Кагана, В. Іноземцева, Г. Мкртчян, В. Соловійова, С. Долгова, О. Зинов'єва, А. Панаріна, А. Уткіна, В. Федотової та інших вчених, що розвивають аксіологічний підхід, на протипагу праксеологічному. У даних роботах також згадуються аспекти соціокультурної динаміки сучасного суспільства, які сприяють проясненню специфіки соціокультурних відносин.

Процеси трансформації середовища сучасності (зміна уявлень про простір і час, ціннісні трансформації, міфотворення, формування семіосфери) знайшли відображення в роботах Ю. Габермаса, А. Кроуер, М. Кроуер, С. Лема, М. Маклюєна, У. Еко, О. Назарчука, Є. Борінштейна та ін.

Специфіку естетичної діяльності в мас-медійному та інформаційному суспільстві відображено в роботах А. Моля, Ж. Бодрійяра, У. Еко, М. Епштейна та ін.

Питання, пов'язані з обумовленістю різних соціокультурних тенденцій глобалізаційними процесами, відображаються в роботах таких вчених, як

С. Кучинський, І. Валлерстайн, П. Бергер, В. Їльїн, Е. Гідденс, С. Кучинський, Є. Борінштейн, В. Плавич, О. Єременко та ін., які розкривають суперечливі тенденції сучасного цивілізаційного розвитку.

Проблема соціокультурної диференціації в сучасному суспільстві і різних видів нерівності відображена у працях В. Іноземцева, І. Негодаєва, Т. Аймалетдінова, Є. Борінштейна, О. Пунченко, Е. Тоффлера, М. Кастельса, А. Барда, Я. Зодерквіста, П. Дракера, А. Турена, Д. Белла, Е. Дайсона, та ін. Вони присвячені дослідженню соціокультурних процесів, пов'язаних, у тому числі, з перетворенням знання та інформації в один з основних виробничих ресурсів і основу соціальної та культурної диференціації.

У контексті філософського знання різні аспекти феномену віртуалізації були вивчені в роботах таких фахівців, як А. Воронін, В. Ємелін, Д. Іванов, Л. Микешина, С. Дацюк, Н. Носов, М. Опенков, С. Орехов, О. Орлов, П. Солопов та ін. Феномен віртуального простору, тією чи іншою мірою, розглянуто в контексті осмислення філософських, соціальних та етичних проблем сучасної науки.

Функціонуванню феноменів віртуальної реальності в різних сферах соціальної життєдіяльності присвячені роботи М. Паєтау, А. Бюля, В. Розіна, Дж. Сулера, Ф. Хаммета, М. Хайма, В. Розіна, В. Ажажи, А. Абельцева, С. Дятлова, С. Дацюка, С. Бондаренка, О. Генісаретського, А. Давидова, А. Петрова та ін.

Сучасний соціокультурний процес характеризується зростаючою складністю, нелінійністю розвитку соціальної системи, дивергенцією етнокультурних, соціально-економічних, геополітичних складових, поглибленням тенденцій глобальних кризових явищ тощо. Філософський аналіз соціокультурного процесу вимагає виявлення загальних інтегральних атрибутів соціуму, що дозволяють визначити моделі подальшого розвитку людства.

Соціокультурний метод орієнтує на розуміння суспільства як цілісної соціокультурної системи, на більш чітке осмислення проблем соціокультурної трансформації. На відміну від структурного функціоналізму, соціокультурний підхід не має принципів ускладнень з урахуванням і інтерпретацією змін досліджуваних об'єктів, він спочатку включає принцип змін (соціокультурної динаміки – центральної теми у творчості П. Сорокіна).

Використання системного підходу як методологічної основи для вивчення впливу віртуального простору на сучасне суспільство обумовлено декількома причинами, серед яких слід виокремити, по-перше, фрагментарне вивчення даного соціокультурного явища; по-друге, амбівалентність і суперечливість, що визначають його складність, багаторівневість та вимагають міждисциплінарного дослідження; по-третє, різноманітність форм і механізмів взаємодії у віртуальному просторі, які впливають на існуючу систему соціальних відносин.

Другий підрозділ *«Простір та час у соціально-філософському дискурсі: від соціального до віртуального»* – розглядаються специфічні властивості соціального часу і соціального простору, що дозволило виявити загальні характеристики віртуального простору.

Сучасний соціокультурний простір набуває невід'ємного структурного елемента, а саме – віртуального простору. В цьому контексті соціальний простір частково є віртуальним у широкому сенсі, оскільки існує та підтримується у взаємодії, включає елементи не тільки матеріально-речового, а й ідеального характеру. Потреба у специфічному соціальному просторово-часовому узагальненні виражена в концепції мережевого (інформаційного) суспільства М. Кастельса, в якій суспільство ототожене із соціальною структурою, зводиться до трьох загальних компонентів: простору, часу, технології.

Зміна уявлень про простір і час в інформаційному суспільстві пов'язана передусім з тим, що комп'ютерні технології колосально розширили життєвий простір людини. Однією з характерних особливостей віртуального простору присутності є позачасове існування.

Віртуальний простір визначає вектори соціальних перетворень у різних соціальних сферах – економіці, політиці, культурі, релігії тощо, динаміка яких корелює з особливостями конкретного суспільства, а також впливає на соціалізацію особистості і її соціальну діяльність. Можна констатувати конвергенцію соціального та віртуального простору як невід'ємний атрибут буття сучасної людини, що призводить до екстраполяції феноменів, властивих спочатку тільки віртуальному простору, у простір соціальний. Сукупність цих тенденцій свідчить про формування «соціальної віртуальності».

Третій підрозділ *«Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального»* – визначено концептуальні засади конструювання соціального простору, що створюється за допомогою соціальної взаємодії людини та віртуального простору.

Будь-яка людина, включена у соціальні відносини, стає особистістю і бере участь у соціальному конструюванні, що відбувається як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях. Цей процес, насамперед, здійснюється в повсякденності у формі типових уявлень, які притаманні певній суспільній системі. Людина, створюючи своїми буденними діями конструкції індивідуального буття, тим самим бере участь також у конструюванні соціального простору, у якому відбувається її життєдіяльність.

До системоутворюючих елементів конструювання соціального простору слід віднести: систему цінностей конкретного суспільства; комунікацію, оскільки суспільство відтворюється у тому числі у вигляді актів комунікативного характеру; соціальну взаємодію суб'єктів або груп; інтерсуб'єктивність; узгодженість соціально-рольових очікувань.

Теорія соціального конструювання заперечує безумовну підпорядкованість людей структурам, прагнучи показати діалектику взаємин індивіда та суспільства. Дана модель знайшла яскраве втілення в концепції «соціальної дії» М. Вебера.

Теорія соціального конструювання П. Бергера і Т. Лукмана свідчить, що системоутворюючим принципом є виявлення механізмів, завдяки яким будується реальність, як вони спільно організовуються, який соціальний зміст є результатом соціального конструювання.

Один з основних проблемних аспектів в аналізі системоутворюючих елементів соціального простору полягає в тому, чи відбувається пізнання і конструювання в якомусь соціальному просторі або ж воно неминуче обмежене лише індивідуальною свідомістю, а соціальність – лише абстракція, що представляє собою насправді деяку схожість уявлень індивідів. Найважливішою знаковою системою такого простору є мова, яка є сховищем накопичених значень і життєвого досвіду, що передаються наступним поколінням, до мови може бути застосована метафора «конструктор реальності».

Звертаючись до основних положень теорії соціального конструювання, Г. Гарфінкелем вбачається здатність типізувати те, що породжує соціальний порядок; згідно з П. Бурдьє, здійснюється завдяки структурам габітусу, що формують розумові і поведінкові установки індивідів, причому ці структури мають соціальний генезис і засвоюються у процесі соціалізації; Е. Гідденс пропонує концепцію діалектичної взаємодії соціальних структур та індивідів, у якій дії пояснюються структурними імперативами, а структура та історія розглядаються як наслідки індивідуальних конструкцій.

Усі видозміни базових системоутворюючих елементів конструювання соціального простору знаходять своє відображення у просторі віртуальному, що дає можливість індивідові розширювати можливі вектори майбутньої практичної діяльності, втілювати їх, змінюючи соціокультурне середовище. Відбувається перетворення інформації індивідом, коли отримане знання дозволяє не тільки відтворювати соціальний світ, а й моделювати свій життєвий простір.

У третьому розділі **«Концептуальне осмислення особливостей віртуального простору»** досліджено віртуальний простір у якості складного соціокультурного явища, який надає суттєвий вплив на функціонування сучасного суспільства.

Перший підрозділ *«Екзистенції віртуального простору у сучасному суспільстві»* – досліджено технологічно продукований віртуальний простір, який втрачає статус виключно у сфері техногенних феноменів і стає невід'ємним структурним елементом сучасного суспільства, що дозволяє визначити контури соціальних трансформацій.

Простір сучасного соціуму під впливом інформатизації та глобального поширення комп'ютерних мереж набув структурного компонента – віртуальний простір. В якості підґрунтя дослідницької діяльності, яке конструює суспільство як соціальну систему, простір розуміється як взаємне розташування елементів системи, а час – як їх послідовність. Таким чином, основними топіко-темпоральними характеристиками об'єктів соціальної системи виступають впорядкованість і мінливість. Своєрідність соціальних часу та простору полягає не тільки в їх фізичній природі або метафізичній сутності, а у взаємовідносності та варіабельності об'єктів самої соціальної системи. Щоб визначити параметри впорядкованості соціальної системи, що мають просторовий сенс, використовується величина, що описує мінливість – час.

Концепція трансформаційного часу І. Валлерстайна пропонує нерівномірну діалектику взаємодії простору-часу. На наш погляд, трансформаційний простір-час відображає специфічність і унікальність соціального простору сучасного суспільства, яке під впливом трансформаційного потенціалу простору віртуального підпадає під суттєві перетворення.

Виникаючи в умовах соціокультурних трансформацій, віртуальний простір впливає на соціум, змушує відмовитися від уявлень про універсальний час та простір соціальної системи, які існують у науці, оскільки надає можливість конструювання індивідуального простору та часу.

Для визначення екзистенцій віртуального простору слід виходити з однієї з відмінних його характеристик – символічності, коли основними її елементами виступають знаки-символи, знаки-образи, утворюючи символно-знаковий концепт. Якщо посилаєтьс на вже згаданий принцип постнекласичної науки, який пояснює зміну історичних епох зміною типів комунікацій, то, слідуючи Ж. Бодрійяру, Р. Барту і Ж. Дельозу, які інтерпретували культуру в тому числі як систему комунікацій, наповнену знаками, можна трактувати сучасне суспільство як суспільство споживання знаків, а не тільки матеріальних продуктів, в якому існує досить умовна демаркація між соціальним простором і його символічним відображенням.

Межі сегменту взаємодії соціального і віртуального простору сучасного суспільства все більшою мірою нівелюються під впливом наступних факторів: по-перше, інтеграція віртуального простору із простором соціальним є специфічною формою соціокультурної взаємодії; по-друге, сегмент віртуального простору постійно збільшується за мірою ускладнення і вдосконалення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, які інтегруються в соціокультурний простір сучасного суспільства за допомогою комп'ютерних мереж, викликаючи певний метафізичний парадокс: віртуальний простір підсилює трансформації простору соціального.

Віртуальний простір як позапросторовий і позачасовий елемент соціокультурного простору сучасного суспільства ґрунтується на твердженні про фундаментальні зміни простору та часу, які історично обмежували рух інформації. Апелюючи до М. Маклуена, можна констатувати, що «час» зупинився, а «простір» зник, тобто людство живе у глобальному селі. Узагальнюючи вищезазначене, можна виділити ряд специфічних ознак, притаманних віртуальному простору: символічність; інтерактивність; висока динамічність процесів і явищ; універсальність; позачасовий та позапросторовий спосіб функціонування; більш низька ступінь ритуалізації взаємодії суб'єктів порівняно із простором соціальним.

У зв'язку з цим, віртуальний простір – це оптимізований для можливостей людини спосіб орієнтації у світі віртуальної взаємодії, створений на основі функціонально-інтерактивного інтерфейсу.

Другий підрозділ «*Соціалізація особистості в контексті віртуального простору*» – дослідження соціалізуючого потенціалу віртуального простору полягає у тому, що одним із факторів впливу на особистість є розширення кола

агентів первинної соціалізації, які виявляються у процесі інформаційної взаємодії.

Вихідною і фундаментальною передумовою при розгляді проблеми соціалізації є теза про нерозривну взаємодію людини і суспільства. В сучасних умовах віртуальний простір може значно впливати на соціальні процеси, в тому числі, на соціалізацію у просторі сучасного суспільства.

Соціалізація є функціональною передумовою будь-якого суспільства, вона виступає умовою соціокультурного відтворення форм системи соціальної взаємодії. У концепції П. Бергера і Т. Лукмана соціалізація розглядається як соціальне конструювання реальності і передбачає засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому і соціальних груп зокрема, всієї системи зв'язків і відносин, в яку особистість включена як суб'єкт діяльності і пізнання.

Процес соціалізації особистості у віртуальному просторі супроводжується набуттям і засвоєнням нових цінностей, норм та правил у зв'язку із переходом до інваріантного соціокультурного простору. Створений за допомогою цифрових технологій, він стрімко впроваджується не тільки в життя сучасного суспільства, а й у структуру життєвого простору особистості, оскільки має змогу бути одночасно відкритим і закритим для доступу, забезпечувати багатоканальність спілкування, впливати на простір соціальний та ін. В найзагальнішому вигляді соціалізацію особистості в умовах віртуального простору можна визначити як процес передачі певного досвіду, що відбувається у віртуальному інформаційному просторі. Саме у цьому і полягає основна проблема сучасного етапу розвитку суспільних систем, коли різні форми соціалізації особистості починають не тільки співіснувати, але й конфліктувати між собою, вносячи свої корективи як у структуру особистості, так і в суспільну систему.

Віртуальний простір має багатовекторний соціалізуючий потенціал, внаслідок чого в умовах активної взаємодії з віртуальним простором особистість може бути схильна до трансформацій, які можуть бути виражені в таких поняттях, як «мережева особистість» або «віртуальна особистість». Віртуальна особистість безтілесна, символічна, множинна, має певну автономність дій у віртуальному середовищі.

Віртуальна особистість може створюватися через перенесення соціально і культурно значущих рис людини у віртуальний простір упродовж спілкування з іншими користувачами або за допомогою надання собі нових властивостей, рис і особливостей, значимість яких усвідомлюється індивідом.

Можна припустити, що віртуальний простір у контексті взаємодії з особистістю може бути: взаємодоповнюючим фактором соціалізації – в даному випадку йдеться про соціалізацію особистості в системі існуючих соціальних відносин; взаємовиключним фактором соціалізації – розуміється надмірне занурення у віртуальне середовище, при якому простір соціальний втрачає своє значення для індивіда, що викликає різний ступінь соціальної аутичності.

Специфіка соціалізації в сучасному суспільстві характеризується посиленням тенденції до «опосередкованої соціальності», яка виявляється у

зростанні ролі віртуального простору в соціальних процесах та відображає посилення варіативності буття індивіда. Вона призводить до певною мірою «індивідуалізованого суспільства» завдяки можливості зміни соціального статусу особистості та сприянню альтернативного самовираження.

Третій підрозділ *«Комунікація як системоутворюючий елемент соціалізації у віртуальному просторі»* – аналізується комунікація як системоутворюючий елемент соціалізації у віртуальному просторі, пов'язана із цифровим, дистанційним і мультимедійним модусом спілкування. Залежно від характеру та інтенсивності включеності у віртуальний простір, це спілкування може бути гранично лаконічним, але при цьому і візуально, і аудіо насиченим.

У сучасному світі значна роль в комунікаційних процесах відведена віртуальному простору, який володіє підвищеною інтерактивністю, що обумовлює його унікальність як способу комунікаційної взаємодії.

Віртуальна комунікація – складова частина соціокультурного простору сучасного суспільства, вписана в реальні соціальні процеси. Особливу значимість у даному контексті набуває осмислення впливу віртуального простору на різні комунікаційні рівні (міжособистісний, міжгруповий та інституційний). Внаслідок специфічних особливостей, віртуальний простір має більш інтенсивну комунікативну динаміку, ніж соціальний простір.

Комунікативна діяльність в віртуальному просторі характеризується наступними ознаками: анонімністю, стереотипізацією, повною підконтрольністю процесу спілкування, ускладненістю безпосередньої комунікації; нетиповою самопрезентацією.

Віртуальна комунікація значно меншою мірою порівняно з комунікацією соціальною піддається ритуалізації. Віртуальний простір дозволяє особистості конструювати власний образ, презентація якого відбувається у процесі спілкування, причому, цей образ має досить високу динамічність.

Однією з характерних особливостей віртуальної комунікації є неповна відповідність реальній особі і створюваного нею віртуального образу. Комунікаційна взаємодія у віртуальному просторі сприяє конструюванню віртуальної особистості, яка певною мірою дистанціюється від реального статусу. В даному аспекті віртуальний простір виступає інструментом трансформації індивідуальних особистісних характеристик. Культура, притаманна сучасному суспільству, веде до максимальної лібералізації комунікаційних можливостей, до наростання свободи і швидкості спілкування.

Аналіз особливостей комунікаційної складової віртуального простору дозволяє зробити висновок, що віртуальний простір є особливим комунікативним середовищем, функціонування якого призвело до зміни вже сформованих у соціумі комунікативних патернів. Ці зміни ґрунтуються, передусім, на анонімності, поліідентичності віртуального суб'єкта, опосередкованості віртуального спілкування технічними засобами, відсутністю часових і просторових бар'єрів тощо, що дозволяє самостійно моделювати комунікативний простір як окремим індивідам, так і соціальним групам.

У четвертому розділі **«Конструювання соціального простору в умовах віртуалізації суспільства»** розглянуто зміни сучасного суспільства, які

викликані тісною конвергенцією із віртуальним простором, розвиток якого призвів до ускладнення соціокультурного простору.

Перший підрозділ *«Експлікація поняття «віртуальність» у ракурсі соціально-філософського аналізу»* присвячено експлікації поняття «віртуальність», яка є невід'ємним атрибутом сучасного суспільства та проявляється переважно через комп'ютерно-мережеву форму і вбудована в соціокультурне життя.

Використання філософської спадщини для аналізу самого феномену віртуальності дозволяє більш повно і глибоко розкрити його концептуальний зміст, оскільки в сучасному суспільстві використання новітніх інформаційних технологій призвело до своєрідної експансії віртуальності, що ініціює перетворення багатьох соціальних процесів і явищ. У період становлення віртуалістики як наукового напрямку, поняття «віртуальність» стало одним із найбільш дискусійних. Однак, до сих пір залишається відкритим питання про однозначне визначення онтологічної, гносеологічної, аксіологічної тощо суті зазначеного поняття. Пошук системоутворюючих принципів віртуальності дозволить виділити ще один вектор для вироблення концепції, необхідної для розуміння трансформаційних процесів, наявних у сучасному суспільстві.

Із подальшим розвитком наукового знання відбувається поширення терміну «віртуальне» і на інші сфери, коли йдеться про суб'єктивність як особливий рід буття. Можна припустити, що це пов'язано із зародженням нового виду онтології, в якому пізніше знайшла своє місце й ідея віртуальності в одній з її сучасних інтерпретацій, а саме: віртуальність, властива неживим об'єктам, створеним природою; віртуальність притаманна неживим інформаційним об'єктам, створеним людиною; віртуальність, властива самій людині як форма особливого психічного стану.

Глибинне осмислення віртуальності наявне у теоріях постмодернізму, в яких зроблено спробу охарактеризувати трансформації соціального простору під впливом масового впровадження комп'ютерних технологій; віртуальність розглядається як певний феномен, який існує в соціальній сфері, нова, особлива система соціальних взаємодій, що являє собою симуляції соціальних процесів, які складають зміст суспільного життя.

Як правило, віртуальність аналізується в контексті трьох складових: технічна реальність – засіб для створення віртуальної реальності; психічна реальність – субстрат віртуальної реальності; соціальна реальність – сфера застосування віртуальної реальності. Стосовно нашого дослідження, важливо, що віртуальність у цих концепціях розуміється або як електронно-цифрова форма існування інформації, або як ілюзорність.

Узагальнюючи погляди на концепт поняття «віртуальність», слід виокремити наступне. По-перше, віртуальність у різних аспектах її тлумачення складають відносини різнорідних об'єктів та їх породження, оскільки віртуальність корелює із певною константною реальністю, на відміну від якої є самотійною й автономною реальністю, що функціонує лише в тимчасових рамках процесу підтримки її існування. По-друге, віртуальність у різних її проявах, незважаючи на ілюзорність, суттєво впливає на соціальну систему

загалом, а також на окремі її елементи. Однак, як би не розвивався віртуальний простір, він не здатен повністю замінити реальний світ для більшості людей. По-третє, суто у психологічному аспекті, який ототожнюється із суб'єктивною реальністю, віртуальність відображається в актуалізації образів, тому віртуальний тип уяви характеризується тим, що людина сприймає й переживає його.

У другому підрозділі «*Моделі віртуалізації сучасного суспільства*» розглядається віртуалізація соціального та індивідуального буття як одна з детермінант подальшого становлення інформаційного суспільства, оскільки дозволяє індивідам або групам самостійно моделювати інфокомунікативну взаємодію відповідно до своїх потреб.

Аналізуючи процеси, які притаманні сучасному суспільству, науковцями запропоновано моделі віртуалізації, у яких досліджується концептуальний зміст цього процесу та прогнозуються вектори подальших соціокультурних змін.

Модель «перехідного стану» (Н. Рибаків, М. Кунафін, Р. Ярцев) ґрунтується на спробі виявити взаємозв'язок між уявленнями про віртуальність як ідею перехідного стану між буттям і небуттям. Модель «потрійної реальності» розглядає В. Розін, аналізуючи при цьому співвідношення категорій існування і реальність. Наголошує на тому, що слід розрізняти три основних плани опису віртуальних реальностей: комп'ютерну реальність, власне віртуальну реальність і віртуальний стан людини, яка знаходиться у віртуальній реальності. Такий підхід дозволяє інтегрувати технічні, соціальні та психологічні аспекти дослідження даного явища. Як родову ознаку віртуальної реальності виділено символічність. Гносеологічна модель віртуалізації С. Борчикова, з одного боку, ґрунтується на поліонтичній парадигмі, з іншого – розвивається в руслі полігносеологізму. Однією з властивостей віртуальної реальності є перетворення, оскільки віртуальність виступає як перетворена форма Гнозис. У такому контексті поняття віртуальної реальності виступає у процесі пізнання як допоміжна категорія для пояснення виникнення в суб'єктивній реальності людини певного знання.

Модель «віртуального суспільства» пропонує А. Бюль. Віртуалізацію він визначає як процес заміщення реального простору як способу відтворення соціальних відносин простором віртуальним. У кожній підсистемі суспільства утворюються «паралельні» світи, в яких функціонують віртуальні аналоги реальних механізмів відтворення суспільства: економічні інтеракції і політичні акції в мережі Інтернет, спілкування з персонажами комп'ютерних ігор тощо.

У моделях «віртуального класу» А. Кроузер і М. Вайнштайна зроблено акцент на критиці – викритті кіберкапіталізму як системи, що породжує новий тип нерівності й експлуатації. Віртуалізація в такій моделі стає новим типом відчуження: відчуження людини від власної плоті у процесі користування комп'ютерами та перетворення її в потоки електронної інформації, що підживлюють віртуальний капітал.

Модель «віртуалізації соціального» М. Паєтау визначає в якості його домінант систему віртуальних комунікацій поширення глобальних комп'ютерних мереж, оскільки поряд із використанням вже існуючих

комунікативних форм суспільству необхідні нові для самовідтворення в умовах прискорення темпів соціальної взаємодії. Таким чином, віртуалізація сприяє функціонуванню суспільства як соціальної системи. В даному випадку, структурна диференціація суспільства внаслідок появи в ній нових елементів – віртуальних аналогів реальних комунікацій – викликає глибинні зміни існуючої моделі суспільних відносин.

Модель «віртуалізації свідомості», на думку С. Орехова, створюється зв'язком інформаційних процесів, протікання яких забезпечується відповідними технічними системами і свідомо-психічною діяльністю людини. Свідомість стає включеною у виробництво реальності нового типу.

Дихотомічна модель віртуалізації Д. Іванова ґрунтується на дихотомії «реальне-віртуальне», і простежує генезис трансформації соціальної реальності в умовах зміни соціокультурних парадигм.

Варто згадати комп'ютаційну модель віртуалізації соціальних систем, що розробляється, зокрема, А. Давидовим та іншими фахівцями. Такий підхід полягає у створенні комп'ютерної моделі соціальної системи, її подальшому вимірі, виявленні нових властивостей, закономірностей соціальної взаємодії тощо. В даному випадку віртуальність може бути розглянута як деяка ідеальна модель, яка може бути реалізована при досягненні потрібних результатів. М. Крюгер створив модель «умовної віртуалізації», де зображення силуету людини комбінується з комп'ютерною картинкою середовища, і все це користувач бачить на великому проекційному екрані.

Модель «культури реальної віртуальності» М. Кастельса формально ґрунтується на теорії інформаційного суспільства, в якій сучасні засоби масової інформації із застосуванням мультимедійних та інтерактивних технологій утворюють комунікаційну систему, в якій реальність, тобто матеріальне і символічне існування людей, повністю занурена у віртуальні образи, у вигаданий світ, в якому образи стають вже не засобом передачі досвіду, а власне досвідом.

Конвергенція віртуального і соціального актуалізує проблему трансформації соціальних відносин за рахунок їх перенесення у віртуальний простір. За допомогою простору, що продукується комп'ютерними технологіями, можливо не тільки проектування нових соціокультурних форм із принципово іншими властивостями, але і їх відтворення та моделювання у соціальному просторі.

В третьому підрозділі «*Віртуальна складова трансформацій сучасного суспільства*» аналізуються соціокультурні трансформації, які визначаються рядом передумов, що мають місце в сучасному суспільстві, а саме:

– це кратне ускладнення соціальної дійсності, що корелює з розвитком інформаційно-комунікаційних засобів, що викликає посилення соціальної диференціації і породжує багатовимірність людської діяльності;

– внаслідок подальшого поширення комп'ютерних технологій і мереж виникають багаторівневі, складні явища дійсності, що торкаються різних сторін суспільного життя, вимагають комплексного вивчення в контексті міждисциплінарного підходу;

– позначена складність сучасного соціуму, його динаміка, стимулювання залучення нових методів аналізу для адекватного опису трансформаційних процесів, притаманних сучасному суспільству у глобальному масштабі.

Однією з центральних проблем філософської рефлексії сучасних соціокультурних процесів є проблема суб'єктивності бачення сучасного суспільства на основі експлікації таких характеристик постмодерну, як різноманіття, мінливість, невизначеність, фрагментарність тощо. Принципи постмодерну, розглянуті у ключі культурного відтворення соціального середовища, дозволяють уточнити характер нового соціокультурного простору.

Мережеве перетворення політики, це як формування нового типу взаємин держави і громадянського суспільства, коли віртуальний простір впливає на політичну сферу сучасного суспільства – розвиток «електронного уряду» (М. Вершинін) як головне завдання влади в єдиному мережевому просторі і основи моделі державного управління. Формується багатостороння політична комунікація, яка надає динамічності політичним процесам, змінює форми політичної участі.

Можна виділити два основних напрями трансформаційних змін економічної системи:

- перенесення аналогів економічних процесів і явищ у віртуальний простір (А. Манюшис);

- перетворення самого віртуального простору в особливу галузь економіки. Головна перевага електронного ринку полягає в тому, що він є більш відкритим для всіх суб'єктів економічної взаємодії, що зумовлено досить низьким фінансовим і організаційним бар'єром для виходу на нього постачальників і споживачів.

Вплив віртуального простору на релігію, передусім, полягає в тому, що він стає невід'ємною частиною сучасного релігійного життя – практично всі релігійні віровчення, незалежно від їх чисельності та юридичного статусу, використовують ресурси глобальної комп'ютерної мережі у своїй діяльності. Під впливом віртуальних релігій у сучасному суспільстві формується нова соціальна група – «кібервіруючі», для яких характерне задоволення своїх релігійних потреб виключно за допомогою віртуального простору.

Аналізуючи соціокультурні перетворення, перш за все, слід акцентувати увагу на тенденції, пов'язаній із конвергенцією різних культурних традицій, амбівалентністю впливу на соціалізацію особистості (соціальна аутичність, інтернет-залежність), а також із виникненням віртуальних субкультур (наприклад, кіберпанки та ін.) і контркультури (наприклад, хакери, комп'ютерні луддисти та ін.).

Віртуальний простір дозволяє людині стати творцем специфічного світу, який більшою мірою буде задовольняти її потреби, ніж жорстко структурований простір, соціальний, підпорядкований системі норм і правил. Індивіди і соціальні групи отримують можливість зв'язку, незалежно від їх соціальних стратифікаційних критеріїв, що стимулює до об'єднання за новими підставами. Це змінює традиційні структури соціального простору, які ґрунтуються на ієрархіях різного роду.

Для повноти характеристики особистісних змін під впливом віртуального простору слід виокремити ті можливості, які він надає для самопрезентації і самовираження. Внаслідок певних характеристик, віртуальний простір більшою мірою піддається конструюванню, ніж простір соціальний, саме у ньому виявляють себе ті особистісні характеристики, які важко або неможливо реалізувати в соціумі. З цієї причини в межах віртуального простору можна виявити велику різноманітність як креативних, так і девіантних форм поведінки, які одночасно є і причиною особистісних змін, і їх наслідком.

Віртуальні складові трансформації продукують віртуальну особистість, яка є складовою соціальної особистості, що формується у процесі взаємодії індивіда з віртуальним простором і забезпечує ефективну взаємодію в ньому. За рахунок єдності реальної і мережевої особистості в межах як соціального, так і віртуального простору відбувається процес віртуалізації особистості. Особливість віртуальної особистості, порівняно з реальною, полягає, передусім, в безтілесній символічності, варіативності поведінкових реакцій, можливості нетипової самопрезентації у гендерному, віковому та ін. аспектах, більшим ступенем свободи порівняно з системою соціальних ролей і статусів.

Четвертий підрозділ *«Багатоаспектність конструювання соціального простору в контексті віртуалізації суспільства»* розкриває, що інтенсивна віртуалізація сучасного суспільства актуалізує питання про багатоаспектність конструювання соціального простору, оскільки, володіючи величезним трансформаційним потенціалом, віртуальний простір породжує певні зміни у суспільстві. При аналізі багатоаспектності конструювання соціального простору в умовах віртуалізації суспільства необхідно також, з нашої точки зору, враховувати той факт, що об'єкти і відносини, які продукуються віртуальним простором, є такою ж невід'ємною частиною системи соціальної взаємодії.

Вектори конструювання соціального простору в умовах віртуалізації будуть розширюватися по мірі ускладнення технологічної бази, що є основою функціонування простору віртуального, де можна виокремити наступні провідні напрями: конструювання уявного світу для досягнення його максимальної аналогії з соціальним середовищем; симулювання сенсорних відчуттів, які забезпечують ефект «повної присутності» у віртуальному просторі.

Конструювання позаісторичного простору (відповідно до термінології Ф. Фукуями) також притаманне сучасному етапу суспільного розвитку типу «цифрова досконалість» (В. Моско) і «технологічна досконалість» (Д. Морлі), говорячи про подальшу інтеграцію віртуального простору у простір соціальний. На основі сакралізації комп'ютерних технологій, які продукують віртуальний простір, виникають креаціоністські версії створення світу і конструювання сучасного соціального простору, в основі яких лежить аналогія між Всесвітом і мегакомп'ютером.

Спроби конструювання вічного життя та подолання обмеженості фізичного існування представлені у віртуальному просторі ідеями як про штучний інтелект, так і про комп'ютерне клонування людського мозку, відповідно до яких у майбутньому зникне чітка межа між людиною і машиною,

що заміщує розуміння процесів, які відбуваються за мірою ускладнення програмного забезпечення та розвитку інтерфейсу.

Конструювання глобального демократичного простору ґрунтується на тезі про скорочення «дистанції влади», згідно з термінологією Г. Хофстеде. Комп'ютерні технології, які продукують віртуальний простір, є його інтерактивною складовою, що може призвести до фундаментальних змін у політичній сфері. Спроби конструювання демократичного простору без меж із рівними можливостями поглиблюють і розширюють міфічний всесвіт віртуального простору.

Конструювання суспільного устрою, в якому можуть бути створені і нові форми спільноти за допомогою розвитку мережі колективного розуму, відповідно до концепцій П. Тейяра де Шардена і В. Вернадського, втілено у концепції відеосфери, яка передбачає не тільки перебудову структур влади, а й новий інформаційний порядок, в якому сама ідея ієрархічної структури влади може бути змінена або навіть повністю знищена.

Конструювання «постлюдської реальності» (М. Епштейн) відбувається в умовах віртуалізації, де вона набуває атрибуту не кінцевої людської історії, а початкової історії надлюдини, або історії людського безсмертя, в якій душа ніби приймає цифрову форму.

Ще один надважливий момент конструювання соціального простору полягає у трансформації уявлення про кінець тілесного існування, яке втілено у феномені «віртуального безсмертя». Ідею вічної пам'яті (Ж. Бодрійяра) як можливого для людини гаранта безсмертя може бути реалізовано у віртуальному просторі, в тому числі за допомогою збереження і цитування інформації певного користувача.

Спроби конструювання нової соціальності та альтернативної культури в умовах віртуалізації суспільства дуже актуальні як засоби особистісної самореалізації. Глобальним соціокультурним феноменом віртуальний простір став тоді, коли в ньому почали здійснюватися неінституціалізовані комунікаційні взаємодії для людей, орієнтованих на ідеали альтернативного стилю життя. Вони використовували мережу для неформальної комунікації, а також для підтримки спільноти, що виникла на її основі, і яка пізніше отримала назву «віртуальне співтовариство».

П'ятий розділ **«Соціальне проектування в контексті віртуального простору: специфіка українського суспільства»** присвячений аналізу інновацій у соціальному проектуванні, одним із видів яких є віртуальні соціальні проекти та особливостям конструювання віртуального простору сучасного українського суспільства.

У першому підрозділі *«Інноваційні технології у соціальному проектуванні»* опрацьовуються питання пошуку найбільш ефективних методів соціального проектування.

Особливості інноваційного проектування та його значущість у сучасних соціокультурних умовах потребують подальшої теоретичної розробки та практичного втілення у систему соціальних відносин. У даному випадку

соціальне проектування має корелювати із провідними тенденціями суспільного розвитку.

Один із перших напрямків, за яким необхідно аналізувати сутність соціального проектування – визнання або невизнання одним із критеріїв ефективності реалізації майбутнього проекту його позитивний вплив на ту проблемну ситуацію, на вирішення якої він спрямований. Деякі дослідники безпосередньо включають цей аспект у визначення соціального проектування, всередині якого здійснюється створення або трансформація існуючого соціального об'єкта. Незалежно від наслідків реалізації проектів та їх оцінок різними суб'єктами, така діяльність є соціальним проектуванням за своєю суттю, оскільки вона спрямована на зміну характеристик соціального простору.

Необхідність застосування інноваційних технологій у соціальному проектуванні корелює із провідними тенденціями у розвитку суспільства, зокрема, такими, як технізація, інформатизація, віртуалізація. Концепції інноваційного соціального проектування розробляються на основі тих змін, які відбувалися в суспільстві під впливом вищезазначених трансформаційних процесів.

Новітні інфокомунікаційні технології значно оптимізують проектну діяльність. Висока швидкість виникнення і поширення даного типу інновацій обумовлена стрімким розвитком комп'ютерних технологій та комп'ютерних мереж, їх використання у соціальному проектуванні змінює саму соціальну систему, у тому числі завдяки реалізації віртуальних соціальних проектів.

Другий підрозділ *«Віртуальні соціальні проекти як інструменти конструювання соціокультурного простору українського суспільства»*. Звернення до проблеми конструювання соціокультурного простору сучасного українського суспільства зумовлено тим, що особливо гостро ставиться питання про методологічно обґрунтовану концепцію соціального проектування, що інтегрує науку і практику в суспільствах перехідного періоду. Формування соціального проектування як особливого роду діяльності відбувалося паралельно зі становленням уявлень про майбутнє суспільства, про формування та реалізацію якісних змін соціального буття.

Кожен тип соціального проекту передбачає власний спосіб реалізації, що включає певний тип соціальної суб'єктності, цілі та результати, засоби і операціональну сторону реалізації соціальних проектів.

Коли соціальне проектування розкривається відповідно до соціальної практики, тоді реалізація соціальних проектів сприятиме раціональному перетворенню соціального простору і, як наслідок, соціальному прогресу.

У сучасній суспільствознавчій теорії не існує визначення поняття «віртуальний соціальний проект», тому під віртуальним соціальним проектом автором розуміється комплекс дій, які реалізуються у віртуальному просторі або спрямовані на його користувачів, результати якого впливають на соціальну сферу певного регіону, країни, світової спільноти.

У контексті даного дослідження віртуальні соціальні проекти розглядаються як інструменти конструювання соціокультурного простору сучасного суспільства, у тому числі, завдяки віртуалізації, яка суттєво вплинула

на реалізацію соціальних проєктів, віртуальні проєкти є одними з інноваційних технологій у соціальному проєктуванні. Вони дозволяють оптимізувати соціальну сферу, особливо в умовах перехідного періоду, яке зараз переживає українське суспільство.

Реалізація віртуальних соціальних проєктів є таким процесом, при якому цілеспрямовано оптимізується соціальна система українського суспільства. Вона невід'ємна від соціальної практики – свідомої, цілеспрямованої і доцільної діяльності в умовах єдності суб'єктивного та об'єктивного, таким чином, практика реалізації віртуальних соціальних проєктів є єдністю суб'єктивних та об'єктивних факторів, які дозволяють покращити становище соціально незахищених верств населення сучасної України.

Третій підрозділ *«Віртуальний простір як соціальна технологія»*.

У підрозділі визначений вплив віртуального простору як соціальної технології на структуру соціальної системи, яка має, в тому числі, і інформаційний характер. Реалізація соціальних технологій у сучасних умовах здійснюється, у тому числі, завдяки формуванню певної інформаційної системи. У даному контексті, мета віртуального простору як соціальної технології полягає у впровадженні такої інформації, яка дозволить змінити в індивідуальному чи груповому сприйнятті конкретний об'єкт.

Віртуальний простір визначає і опосередковує певну інформаційну систему, являючи собою засіб надіндивідуальної трансляції інформації, він закладає основи подальшого розвитку даної соціальної системи. Таким чином, віртуальний простір як соціальна технологія виступає як підсистема суспільства, тобто така його сфера, яка виконує в тому числі функцію управління суспільними процесами.

Віртуальний простір як соціальна технологія перетворює сучасне українське суспільство, тобто виступає інструментом конструювання його соціального та віртуального просторів та фактором його подальшого розвитку. Під впливом віртуального простору видозмінюється соціальна і професійна структура українського суспільства, в якому формуються нові соціальні верстви.

Аналіз віртуального простору як соціальної технології, передусім, корелює з пошуком найбільш оптимальних векторів розвитку сучасної України в умовах становлення інформаційного суспільства, невід'ємними ознаками якого є віртуалізація і комп'ютеризація системи соціальних відносин. Являючи собою певну інформаційну систему, віртуальний простір як соціальна технологія закладає основи подальших перетворень конкретного суспільства та виступає одним з механізмів самоідентифікації.

Віртуальний простір як соціальна технологія використовується для коригування проблемних моментів соціального простору сучасного українського суспільства, у тому числі, завдяки реалізації віртуальних соціальних проєктів, спрямованих на вирішення актуальних соціальних проблем, таких як соціальна адаптація безпритульних дітей, інфікованих ВІЛ/СНІД, інвалідів, соціальних груп, задовольнити потреби яких повною

мірою неможливо, внаслідок неефективної соціальної політики держави, відсутність бюджетного фінансування в достатньому обсязі тощо.

Четвертий підрозділ *«Конструювання віртуального простору сучасного українського суспільства»*. У підрозділі розглядається українське суспільство, яке піддається впливу трансформаційних процесів віртуального простору та знаходиться на початковому етапі його конструювання.

Соціокультурні трансформації знаходять своє відображення у віртуальному просторі глобальної комп'ютерної мережі, надаючи зворотний вплив на простір соціальний за допомогою екстраполяції явищ, властивих віртуальному простору, у простір соціальний. Таким чином, формуються особливості віртуального простору українського суспільства, конструювання якого відбувається відповідно до соціальних потреб, які властиві соціальним інститутам, групам та окремим індивідам. В результаті, у віртуальному просторі сучасного українського суспільства виникають сегменти, які відображають усі сфери соціальної життєдіяльності.

У конструювання економічного сегменту віртуального простору потрібно зазначити тенденцію збільшення «он-лайн-фрілансерів», тобто працівників, для яких віртуальний простір є провідною можливістю професійної реалізації. Ця тенденція в сучасній Україні обумовлена, перш за все, економічною кризою та девальвацією національної валюти, що спричиняє скорочення персоналу у різних організаціях – як у державному секторі, так і у приватному. Більшість фрілансерів зайняті у сфері ІТ-технологій. В Україні цей сегмент знаходиться лише на початковій стадії (за різних експертних оцінок приблизно 1,5-5%). Слід зазначити, що перспективи професійної реалізації для українців за допомогою ресурсів віртуального простору стосуються, перш за все, професіоналів, для яких це можливість виходу на глобальний міжнародний ринок праці, можливість самостійно формувати свій робочий час, рівень доходу та ін.

Слід зазначити, що формування конкурентоспроможного спектру віртуальних послуг є одним з пріоритетних напрямів фінансових установ у сучасному українському суспільстві. До того ж, розгортання 3G-мереж в Україні також стимулює фінансові установи до розвитку мобільних платформ своїх інтернет-банкінгів, оскільки певна кількість клієнтів віддає перевагу мобільним пристроям для проведення платежів. Враховуючи зростання технологічної та правової бази української держави, розвиток цього сегменту віртуального простору поступово наблизатиметься до асортименту послуг фінансових установ розвинених країн.

Конструювання політичного сегменту віртуального простору створює унікальну можливість для самопрезентації громадських рухів та ініціатив, які не мають представництв в інституціалізованих структурах і соціальних групах. Сучасні мережеві комунікації забезпечують якісно новий «віртуальний вимір» у практиці політичного процесу, забезпечуючи мобілізацію географічно, соціально і професійно розрізнених соціальних груп, які в соціальному просторі не мають можливості взаємодіяти один з одним.

Конструювання освітнього сегменту віртуального простору відбувається відповідно до того, що ефективно функціонування освіти на сучасному етапі

розвитку суспільства пов'язане із використанням новітніх інфокомунікаційних технологій, зокрема, тих можливостей, які надаються глобальними комп'ютерними мережами. У зв'язку з цим, вирішального значення набувають віддалений доступ до освітніх ресурсів, які містять віртуальний простір, і можливість оперативного спілкування всіх учасників освітнього процесу:

Реалізуються різні програми, спрямовані на вирішення актуальних завдань інформатизації освіти, включаючи розвиток інфраструктури єдиного освітнього інформаційного простору, подальшу розробку електронних освітніх ресурсів, підвищення кваліфікації працівників освіти у сфері застосування інфокомунікаційних технологій, їх впровадження в організацію навчального процесу, практику управління освітніми закладами й установами.

Однією з найактуальніших проблем освітнього сегменту українського віртуального простору стала інтеграція інтернет-ресурсів, розміщених на освітніх порталах, на сайтах окремих навчальних закладів, в електронних бібліотеках, каталогах тощо. Для вирішення цієї проблеми створюються інформаційні системи, які інтегрують віртуальний освітній простір за допомогою забезпечення вільного доступу до каталогів освітніх ресурсів.

Слід констатувати, що сьогодні у віртуальному просторі вже є велика кількість матеріалів, спрямованих на підвищення ефективності освітньої системи, при цьому триває інтенсивне зростання віртуальних освітніх ресурсів, зокрема, безкоштовні онлайн-курси на закордонних освітніх платформах на зразок Coursera і EdX, які дозволяють українським слухачам опанувати певну спеціальність, MOOCology Learning Hubs – організація, яка займається популяризацією культури онлайн-освіти в Україні та реалізує абсолютно інноваційну для нашої держави концепцію змішаного навчання. Програми MOOCology Learning Hubs дають практичні знання та навички для роботи в сфері ІТ або підприємництва. Prometheus – громадський проект масових відкритих онлайн-курсів (МВОК). Це перший в Україні безкоштовний онлайн-освітній проект у сфері інтерактивного навчання. EdEra – перша в Україні платформа з онлайн-курсами підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Зараз проект охоплює всі предмети, необхідні для ЗНО. Проект «Віртуальна школа» – створення навчальних відео та ін.

Виходячи із всього вищезазначеного, хочемо наголосити, що розвиток віртуального простору призводить до радикальних змін у функціонуванні сучасного українського суспільства. Йому належить одне з ключових місць в оновленні та реструктуризації всіх видів соціальної діяльності, громадського та культурного життя. Внаслідок цього, конструювання віртуального простору сучасного українського суспільства переживає значні трансформації, які характеризуються новими, зумовленими віртуалізацією, формами економічної, політичної, освітньої, соціальної діяльності у віртуальному просторі. Таким чином, за допомогою віртуального простору здійснюється не тільки проектування певних соціокультурних форм громадянської активності, але і їх втілення у соціальному просторі сучасного українського суспільства.

ВИСНОВКИ

У дисертації приведено теоретичне узагальнення і нове вирішення **наукової проблеми** – розвиток і зміни віртуального простору, які призводять до багатовекторної спрямованості темпів соціокультурних трансформацій.

Проведене дослідження дає можливість в узагальнено теоретичній формі зробити наступні висновки:

1. Категорія «соціальна трансформація» у дискурсі соціальної філософії відображає процес зміни якості субстанції, функцій і структури конкретного соціуму при зміні рівнів структурної організації упродовж прогресивного розвитку людських спільнот. Структурна якісна трансформація будь-яких об'єктів і явищ, виділених в якості пізнавальних систем, є іманентною властивістю їх руху. Отже, соціальна трансформація – суть іманентної властивості соціального руху.

Процес аналізу такої категорії соціальної філософії, як соціальна трансформація, здійснювався через процес розгортання його повного обсягу якості у просторі та історичному часі відповідно до характеру руху соціальної матерії за рівнями структурної організації суспільства. Таким чином, категорія соціальної трансформації описує процес універсального розвитку якості соціальних систем і закони його структурної організації. У проблемному полі трансформаційних процесів можливо виділити системні стани локальних спільнот, які перебувають у процесі змін і визначити характер, послідовність і закономірність самого процесу соціальної трансформації. Але соціальна трансформація в силу своєї специфіки не може визначити всі процеси у суспільстві, наприклад, в культурній площині. Тому ми розглядаємо збільшення в віртуальному просторі ролі соціокультурних трансформацій як таких, що продукують сучасний погляд на світ. Під соціокультурними трансформаціями розуміємо процес переходу суспільства з однієї стадії на іншу, що супроводжується зміною розуміння ідеології розвитку суспільства, формуванням нових цінностей і смисложиттєвих орієнтацій, цілей діяльності людини, зміною культурних парадигм розвитку.

2. Під інформаційною детермінацією розуміється зміна рівня організації суспільної системи внаслідок якісних і кількісних характеристик інформації, яка є у суспільстві. Інформація стає необхідним ресурсом подальшого суспільного розвитку, резервуючи в соціальній структурі потенціал подальших можливих соціальних трансформацій. Для сучасного суспільства, що має яскраво виражену інформаційну детермінанту, характерні, перш за все, висока динаміка соціокультурних змін, пов'язана із зростаючим інформаційним навантаженням на суб'єктів соціальної взаємодії, а також експансивний характер поширення.

3. Інформаційний потенціал сучасного суспільства полягає, насамперед, у наявності відповідної інформаційної інфраструктури, її інтеграції у глобальний інформаційний простір, сприятливих умовах масового доступу до світових інформаційних ресурсів (у ряді країн, наприклад у Швеції, на державному рівні дотується базовий пакет доступу до ресурсів глобальних комп'ютерних мереж). Саме відповідний інформаційний потенціал є базовою умовою функціонування віртуального простору як соціокультурного явища. В

умовах подальшого становлення інформаційного суспільства створення відповідного інформаційного потенціалу для кожної держави – одне з найбільш пріоритетних завдань.

4. Методологічний аналіз віртуального простору дозволяє констатувати, що сучасний соціокультурний процес характеризується зростаючою складністю, нелінійністю розвитку соціальної системи, дивергенцією етнокультурних, соціально-економічних, геополітичних складових, поглибленням тенденцій глобальних кризових явищ тощо. Філософський аналіз процесів, властивих сучасному суспільству, вимагає виявлення загальних інтегральних атрибутів соціуму, що дозволяють сформувати моделі подальшого суспільного розвитку.

5. Доступний людині фрагмент простору являє собою соціально детерміновану форму свідомості, дозволяючи говорити про його соціальність. Таким чином, соціальний простір є явищем соціального буття як цілого, де «соціальність» окреслює обрій просторовості залежно від рівня розвитку людини і суспільства.

Соціальний простір як предмет аналізу в контексті даного дослідження актуалізує проблему взаємозалежності з віртуальним простором. Віртуальний простір стає невід'ємним атрибутом сучасного суспільства та визначає вектори соціальних перетворень у різних соціальних сферах – економіці, політиці, культурі, релігії тощо, динаміка яких корелює із особливостями конкретного суспільства, а також виступає як один з чинників впливу на соціалізацію особистості.

6. Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального в умовах становлення інформаційного суспільства має свої особливості. Інфокомунікаційні технології, на відміну від усіх попередніх їм комунікаційних систем минулого, конструюють в тому числі й символічний простір, що має віртуальний характер. Конструювання соціального простору сучасного суспільства неможливе без урахування специфіки трансформаційних процесів, притаманних суспільству у глобальному масштабі, зокрема, становлення інформаційного суспільства, під впливом якого склалася нова комунікаційна система, яка внесла істотні зміни в сучасну культуру, та надає суттєвий вплив на життєдіяльність людини в умовах впливу потужних інформаційних потоків на людську свідомість, при цьому подальший розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення ще більш потужних інформаційних систем. Зміна кожного з системоутворюючих елементів конструювання соціального простору знаходить своє відображення у віртуальному просторі.

7. Інтенсивна віртуалізація сучасного соціуму породжує специфічний соціокультурний елемент – віртуальний простір. Будучи одним із домінуючих процесів у сучасному суспільстві, віртуалізація дозволяє видозмінювати соціальний простір, сприяючи в ряді аспектів конвергенції віртуального і соціального. Віртуальний простір стає особливою соціальною сферою, включеною в систему існуючих соціальних відносин. Він є не тільки аналогом реальних соціальних взаємодій у просторі і в часі, але конструює власні

просторово-часові зміни. Віртуальний час у результаті все більш суб'єктивує, що спричиняє парадоксальні наслідки: інтенсивність і щільність контактів, взаємодій, переміщень, «роботи» віртуальних соціальних організацій та інститутів призводить до різкого зростання інформаційних потоків, а, отже, до зміни соціокультурного протікання часових процесів.

Для віртуального простору характерне фрагментарне або повне руйнування соціального часу, в умовах якого відкривається простір індивідуального конструювання реальності, що проходить за законами віртуального часу та простору. У віртуальному просторі, як явищі соціокультурному, іманентно закладена дихотомія «об'єктивне-суб'єктивне». Ця амбівалентність визначає перетворювальний потенціал віртуального середовища на суспільство практично на всіх його рівнях, і на особистість в тому числі. Аналізуючи соціокультурну ситуацію в сучасному суспільстві, слід зазначити, що масове включення індивідів у віртуальний простір призвело до формування певних норм і правил поведінки в ньому, тобто до формування кіберкультури, яка існує як спосіб життя, що припускає наявність специфічних цінностей і світосприйняття.

8. Особливості соціалізації в сучасному суспільстві характеризуються посиленням тенденції до «опосередкованої соціальності», яка виявляється у зростанні ролі віртуального простору в соціальних процесах та відображає зростання варіативності й невизначеності людського буття.

Особливості соціалізації в умовах віртуального простору полягають, насамперед, у відмінності агентів первинної соціалізації у віртуальному просторі порівняно із простором соціальним. У віртуальному просторі розширюється спектр агентів первинної соціалізації, оскільки на особистість мають безпосередній вплив також ті індивіди та групи, які у просторі соціальному не мають можливості безпосереднього впливу.

Як один з чинників впливу на соціалізацію особистості віртуальний простір може доповнювати соціалізацію та розширювати можливості самореалізації особистості. Це супроводжується засвоєнням системи норм і правил, яка має певні відмінності від подібної системи, притаманної соціальному простору. Також віртуальний простір може нівелювати соціалізацію – у даному випадку розуміється надмірна включеність у віртуальну взаємодію, при якій простір соціальний втрачає своє значення для індивіда, що викликає різний ступінь соціальної аутичності та суттєво змінює систему ціннісних орієнтацій, потреби, мотивацію особистості. Змістовно змінюється система ціннісних орієнтацій, яка визначає форми соціальної взаємодії особистості. Це створює свого роду поведінкову дихотомію, оскільки включає сукупність норм і правил, що реалізуються виключно у віртуальному просторі, і одночасно іншу сукупність, реалізовану в умовах соціального буття.

9. Розвиток комунікації являє собою соціально-детермінований процес, який реалізує одну з фундаментальних соціальних потреб - потребу в інформаційному обміні. Одним з системоутворюючих елементів соціалізації особистості у віртуальному просторі є комунікація між користувачами глобальної комп'ютерної мережі. Віртуальний простір, будучи умовою

багатовекторної комунікації або полілогу, сприяє високій варіабельності особистісної самопрезентації та надає можливість конструювання власної віртуальної ідентичності, завдяки меншому ступеню ритуалізації, який притаманний соціальній комунікації. Віртуальний простір дозволяє особистості конструювати власний образ, презентація якого відбувається в процесі спілкування, причому цей образ має досить високу динамічність. Спілкування у віртуальному просторі привабливе знеособленістю, можливістю конструювати і трансформувати віртуальну особистість, а також анонімністю, яка дозволяє уникнути відповідальності за порушення рольових очікувань, зумовлених статусом індивіда.

10. Віртуалізація суспільства стає однією з основних передумов виникнення віртуального простору як елемента соціокультурного буття. Вона призводить до багатовекторної спрямованості темпів культурних трансформацій, які відбуваються також із зростаючою швидкістю. Віртуалізація як процес, притаманний системі соціальних відносин, не тільки забезпечує освоєння людиною культури, в рамках якої вона формується як особистість, але пред'являє постійно оновлювану культуру віртуального спілкування. Саме становлення інформаційного суспільства повною мірою сприяло утвердженню віртуального простору як невід'ємного елемента простору соціального, причому, важливого до такої міри, що навіть з'явився такий епітет як «віртуальна цивілізація». Безперечно, віртуальні об'єкти в різних іпостасях завжди присутні в індивідуальному та соціальному житті, але саме на даному етапі суспільного розвитку вони стають невід'ємними характеристиками, багато в чому визначають специфічний вигляд інформаційного суспільства.

11. Конвергенція віртуального і соціального актуалізує проблему трансформації соціальних відносин за рахунок їх перенесення у віртуальний простір. Глибина проникнення віртуальності в соціальне та індивідуальне життя дозволяє говорити про віртуалізацію суспільства. При аналізі багатоаспектності конструювання соціального простору в умовах віртуалізації суспільства необхідно також враховувати той факт, що об'єкти і відносини, які продукуються віртуальним простором, є реальною частиною системи соціальної взаємодії. Це форма буття-перебування, де віртуальний простір інтерпретується як місце соціальної життєдіяльності. Проте, навіть в умовах такого багат шарового простору, слід зазначити, що соціальний простір не втрачає свого значення у забезпеченні різних соціальних потреб індивідів та соціальних груп. На даному етапі свого розвитку віртуальний простір підсилює конвергенцію мережевих патернів із соціокультурним простором сучасного суспільства, що дозволяє здійснити не тільки проектування нових явищ із принципово іншими властивостями, але і конструювати простір соціальний.

12. В контексті багатоаспектності конструювання соціального простору в умовах віртуалізації суспільства слід виділити спроби конструювання глобального демократичного простору без меж із рівними можливостями; конструювання «постлюдської реальності» завдяки кіборгізації та роботизації; ще один дуже важливий момент полягає у трансформації уявлення про кінець тілесного існування, який втілено у феномені «віртуального безсмертя» – в

умовах віртуалізації суспільства вона набуває атрибуту не кінцевої людської історії, а початок історії надлюдини. До аспекту конструювання моделей майбутнього розвитку суспільства необхідно включити також проблему штучного інтелекту, оскільки віртуалізація як один із провідних процесів інформаційного суспільства сприяє створенню найпотужнішого штучного інтелекту.

Спроби конструювання нової соціальності та альтернативної культури в умовах віртуалізації суспільства дуже актуальні як засоби особистісної самореалізації. Мережеві структури інформаційного суспільства дозволяють конструювати творчу самореалізацію індивіда та його особистий віртуальний світ. Проте, навіть в умовах такого багатопланового простору, слід зазначити, що соціальний простір не втрачає свого значення у забезпеченні різних соціальних потреб індивідів та соціальних груп.

13. Інноваційні технології в соціальному проектуванні займають провідне місце. Вони майже штовхають суспільство у соціодинамічний рух вперед. Це стосується і України. Можемо стверджувати, що саме інноваційні технології у соціальному проектуванні знаходяться в основі створення віртуальних соціальних проектів. Новітні інформаційні технології значно оптимізують проектну діяльність. Висока швидкість виникнення і поширення даного типу інновацій обумовлена стрімким розвитком комп'ютерних технологій та комп'ютерних мереж, їх використання у соціальному проектуванні змінює саму соціальну систему.

Технологічна і соціальна складові віртуального простору є одними із факторів соціальних перетворень, тому сьогодні паралельно із соціальним простором, в якому реалізується соціальне проектування, функціонує віртуальний простір, у якому проводиться цикл експериментальних досліджень, пов'язаних із моделюванням життєвого циклу проекту та його результатів. Одним із видів інноваційних технологій у соціальному проектуванні є віртуальні соціальні проекти.

14. Трансформаційні процеси, притаманні сучасному суспільству, актуалізують питання пошуку найбільш ефективних методів соціального проектування. Тому, сучасні інноваційні методології проектування в різних галузях діяльності, в тому числі в соціальній, мають інструментальну комп'ютерну підтримку, яка забезпечує не тільки різні стадії розробки проекту, а й має важливе значення для оцінки його поточного стану та ефективності запропонованих рішень. Використання ресурсів віртуального простору у соціальному проектуванні дозволяє максимально оптимізувати як окремі елементи суспільної системи, так і суспільство в цілому. Сучасна практика реалізації віртуальних соціальних проектів виступає як свідомо діяльність суб'єкта, соціальне проектування як впровадження змодельованих трансформацій, спрямованих на оптимізацію соціальної життєдіяльності, пов'язане із впливом суб'єкта на об'єкт, зі здійсненням певних змін.

В сучасних умовах найбільш ефективна діяльність, зокрема, у конструюванні соціального простору, значно оптимізується при використанні

ресурсів простору віртуального, зокрема, реалізації віртуальних соціальних проектів.

15. Віртуальні соціальні проекти в Україні лише набирають обертів, але вже суттєво впливають на соціальну сферу. Однією з найактуальніших соціальних проблем сучасного українського суспільства є дитяча безпритульність. В сучасному українському суспільстві, що переживає глибокі трансформаційні процеси, явища маргіналізації, зокрема, дитячої безпритульності, набувають масового характеру. Особливість процесу маргіналізації в Україні полягає у тому, що індивіди, які опинилися на «соціальному дні», мають дуже незначну ймовірність повернутися до нормального життя, стати повноправним учасником системи соціокультурних, політичних і економічних відносин. Крім того, можна констатувати формування «передмаргінальних» прошарків, ризик переходу яких в маргінальний стан в результаті навіть мінімальної дестабілізації в соціумі дуже великий.

16. Розвиток віртуального простору призводить до радикальних змін у функціонуванні сучасного українського суспільства. Йому належить одне з ключових місць в оновленні та реструктуризації всіх видів соціальної діяльності, громадського та культурного життя. Внаслідок можливості конструювання віртуального простору сучасне українське суспільство переживає значні трансформації, які характеризуються новими, зумовленими віртуалізацією, форм економічної, політичної, освітньої, соціальної діяльності у віртуальному просторі.

Під впливом конструювання віртуального простору відбуваються помітні зміни практично у всіх сферах суспільного життя. Передусім, посилюються процеси глобалізації за рахунок функціонування єдиного віртуального простору в межах глобальних комп'ютерних мереж. Можна зазначити тенденції інтенсифікації процесів віртуальної комунікації, що постійно розширюється, а також за рахунок можливості індивідуальної і групової активності у віртуальному просторі.

Тільки в межах глобального віртуального простору стає можливим для людини або соціальної спільноти виступити в ролі творця специфічного світу, наповненого певними інформаційними контентами. Таким чином, за допомогою віртуального простору здійснюється не тільки проектування певних соціокультурних форм громадської активності, але і їх втілення у соціальному просторі сучасного українського суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. – Одеса: ВМВ. – 2016. – 388с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Пальчинська М. В. Віртуалізація як конвергентний процес: соціально-філософський аспект // Практична філософія. – №3. – 2012. – С.32-36.

3. Пальчинська М. В. Віртуальна складова трансформацій сучасного соціуму // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. – №2 (52). – 2012. – С.84-88.
4. Пальчинська М. В. Проблеми соціальної адаптації безпритульних дітей в Україні // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 2 (29). – 2012. – С. 113-118.
5. Пальчинська М. В. ПР-технології у політичних процесах в сучасному українському суспільстві // «Перспективи» Соціально-політичний журнал. – №1 (51). – 2012. – С.110-115.
6. Пальчинська М. В. Інтернет як простір соціальних комунікацій: соціально-філософський вимір // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 1 (28). – 2012. – С. 118-123.
7. Пальчинська М. В. Становлення інформаційного суспільства в Україні: соціально-філософський вимір // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – №1029-II. – 2013. – С.237-244.
8. Пальчинська М. В. Віртуальний простір сучасного суспільства: нова парадигма суспільних перетворень // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. – №1 (59). – 2014. – С. 92-98.
9. Пальчинська М. В. Теорія віртуалізації суспільства: концептуальна схема // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 2 (33). – 2014. – С. 111-116.
10. Пальчинська М. В. Особливості становлення інформаційного суспільства в Україні: соціально-філософський аспект // Вісник СевНТУ. – Вип. 141. – Серія: Філософія. – 2013. – С. 36-39.
11. Пальчинська М. В. Віртуальні соціально-орієнтовані проекти як інструменти конструювання соціокультурного простору сучасного суспільства // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. – №3 (65). – 2015. – С.95-102.
12. Пальчинська М. В. Інформаційна детермінанта розвитку сучасного суспільства // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. – Серія: філософія. – №1 (63). – 2015. – С.79-85.
13. Пальчинська М. В. Експлікація поняття «віртуальність» у ракурсі соціально-філософського аналізу // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. – Серія: філософія. – №2 (64). – 2015. – 83-89.
14. Пальчинська М. В. Простір у соціально-філософському дискурсі: від соціального до віртуального // Гілея. – Вип.103 (12). – 2015. – С.205-209.
15. Пальчинська М. В. Інноваційні технології у соціальному проектуванні // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 1(34). – 2015. – С. 220-233.
16. Борінштейн Є. Р., Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Вип. 1(15). – 2015. – С. 78-92.

17. Пальчинська М. В. Системоутворюючі принципи конструювання соціального простору в умовах становлення інформаційного суспільства // Гілея. – Вип.105 (2). – 2016. – С.196-200.

18. Пальчинська М. В. Особливості техно-інформаційної детермінації сучасного суспільства // Гілея. – Вип.106 (3). – 2016. – С.207-212.

Статті в наукометричних та міжнародних та закордонних виданнях

19. Пальчинская М. В. Виртуальное пространство как фактор влияния на социализацию личности // STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIE. – Nr.4 (64). – 2013. – С. 111-116.

20. Пальчинская М. В. Воздействие виртуального пространства на социокультурную реальность современного общества // STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIE. – Nr.10 (70). – 2013. – С. 67-72.

21. Пальчинская М. В. К вопросу об информационном потенциале современного украинского общества (социально-философский аспект) // STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIE. – Nr.4 (74). – 2014. – С. 3-8.

22. Пальчинская М. В. Коммуникационная составляющая виртуального пространства // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – №1. – С. 34-37.

23. Пальчинская М. В. Социокультурные детерминанты становления информационного общества // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – №3. – С. 32-36.

24. Пальчинська М. В. Віртуальний простір як соціальна технологія // ScienceRise. – № 2/1 (19). – 2016. – С. 80-84.

25. Пальчинська М. В. Многоаспектність конструювання віртуального простору в умовах віртуалізації суспільства // ScienceRise. – № 4/1 (21). – 2016. – С. 60-64.

Статті та тези в наукових збірках та матеріалах зарубіжних та вітчизняних конференцій

26. Пальчинська М. В. Віртуальний простір як інноваційний засіб релігійного спілкування // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Традиції та інновації в науці та освіті ХХІ століття». – Одеса. – 2010. – С. 99-100.

27. Пальчинська М. В. Противоречия в мировоззренческих установках современной украинской молодежи // Матеріали Міжнародного міжвузівського науково-практичного семінару «Роль філософських дисциплін у формуванні сучасного світогляду студентів вищої школи в Україні». – Одеса. – 2011. – С. 69-72.

28. Пальчинська М. В. К вопросу определения особенностей социальных проектов // Матеріали ІХ Міжнародної конференції «Управління проектами у розвитку суспільства». Київ. – 2012. – С.172-173.

29. Пальчинська М. В. Информационная составляющая современного цивилизационного процесса // Матеріали Міжнародної наукової конференції

«Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства». – Одеса. – 2015. – С. 65-67.

30. Пальчинська М. В. Соціальні проекти як чинник видозмін у сучасному українському суспільстві // Матеріали ІХ Міжнародної конференції «Управління проектами у розвитку суспільства». – Київ. – 2012. – С. 172-173.

31. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в контексті трансформацій сучасного суспільства // Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства». – Одеса. – 2014. – С. 74-75.

32. Пальчинская М. В. Феномен виртуальной коммуникации в контексте социально-философской парадигмы // Матеріали ІІІ Міжнародної конференції «Розвиток науки у ХХІ столітті». – Харків. – 2015. – С. 41-44.

33. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в контексті індивідуальної соціалізації особистості // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації в сучасній науці». – Київ. – 2015. – С. 76-79.

34. Пальчинська М. В. Соціальні проекти як чинник трансформацій у сучасному українському суспільстві (на прикладі проектів, спрямованих на соціалізацію безпритульних дітей) // Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичний та соціокультурний розвиток південного регіону України: історичні традиції та сучасні тенденції». – Одеса. – 2015. – С.262-265.

35. Пальчинська М. В. Освітні ресурси віртуального простору // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання». – Одеса-Дніпропетровськ. – 2016. – 131-133.

36. Пальчинська М. В. Віртуальний освітній простір у сучасній системі освіти // Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості». – Одеса-Дніпропетровськ. – 2016. – С.112-114.

37. Пальчинська М. В. Трансформаційний потенціал віртуального простору // Матеріали ІІІ Міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання». – Одеса. – 2016. – 150-153.

АНОТАЦІЯ

Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» – Одеса, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню наукової проблеми – розвиток і зміни віртуального простору, які призводять до багатовекторної спрямованості темпів соціокультурних трансформацій.

Розвиток суспільства являє собою процес якісних змін, тому аналіз соціокультурних детермінант суспільного розвитку дозволяє стверджувати, що цей процес стійкий, цілеспрямований, регульований. Виділено базові соціокультурні детермінанти становлення інформаційного суспільства, серед яких слід виокремити глобалізацію, інформацію, інформаційні технології, інформатизацію та інформаційну культуру.

Інформаційний потенціал сучасного суспільства полягає, насамперед, у наявності відповідної інформаційної інфраструктури, її інтеграції у глобальний інформаційний простір, сприятливих умовах масового доступу до світових інформаційних ресурсів. Саме відповідний інформаційний потенціал є базовою умовою функціонування віртуального простору як соціокультурного явища.

В умовах подальшого становлення інформаційного суспільства та створення відповідного інформаційного потенціалу для кожної держави – одне з найбільш пріоритетних завдань.

Ключові слова: віртуальний простір, віртуалізація, віртуальність, комунікація, віртуальна особистість, інформаційне суспільство, соціалізація, інформаційний потенціал сучасного суспільства, інформаційні технології, соціокультурні трансформації.

АННОТАЦИЯ

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» – Одесса, 2016.

Диссертация посвящена исследованию изменений виртуального пространства, определяющих многовекторную направленность темпов социокультурных трансформаций.

В современном мире важнейшую роль играют социокультурные основания виртуальности, которые позволяют интерпретировать категорию «виртуального пространства» как специфическую форму существования предметов или явлений, взаимодействующую с объективной системой социальных отношений и влияющую на социокультурную систему общества. Сначала виртуальность конституируется как отдельный элемент социокультурного пространства, обладает вторичным по отношению к социальному пространству онтологическим статусом. Виртуальность не

детерминируется полностью социальными правилами и нормами, но при этом становится полноценным элементом социокультурного пространства современного общества.

Системообразующий элемент социализации в виртуальном пространстве связан с коммуникацией как с цифровым, дистанционным и мультимедийным модусом общения. В зависимости от характера и интенсивности включенности в виртуальное пространство, такое общение может быть предельно лаконичным, но при этом и визуально и аудионасыщенным. С нашей точки зрения, виртуальную коммуникацию можно считать практически эксклюзивным транслятором определенного кода. С одной стороны, инфокоммуникационные технологии ретранслируют массовую культуру, с другой стороны, – культуру индивидуализированную.

Виртуальное пространство, будучи одним из факторов влияния на социализацию личности, фактически дополняет социализацию и расширяет возможности самореализации личности. Заявленная специфика сопровождается усвоением системы норм и правил, которая имеет определенные отличия от подобной системы, присущую социальному пространству. Также, виртуальное пространство может нивелировать социализацию – в данном случае, понимается чрезмерная включенность в виртуальное взаимодействие, при котором социальное пространство теряет свое значение для индивида, вызывает разную степень социальной аутичности и существенно меняет систему ценностных ориентаций, потребности, мотивацию личности. Содержательно трансформируется система ценностных ориентаций, которая определяет формы социального взаимодействия личности. Это создает своего рода поведенческую дихотомию, поскольку включает совокупность норм и правил, реализуемых исключительно в виртуальном пространстве, и, одновременно иную совокупность, реализованную в условиях социального бытия. В результате происходит формирование виртуальной личности как смоделированного образа, представленного пользователем в виртуальное информационное пространство для эффективного инфокоммуникационного взаимодействия.

Утверждая значимую роль социокультурного преобразования в диалектике развития виртуального пространства, прежде всего, следует акцентировать внимание на тенденциях, связанных с конвергенцией различных культурных традиций, амбивалентностью влияния на социализацию личности, а также возникновением виртуальных субкультур (например, киберпанки) и контркультур (например, хакеры, компьютерные луддиты). Для маргинальных движений виртуальное пространство предоставляет широкое поле миссионерской работы, поскольку они имеют возможность проводить свою деятельность исключительно в виртуальном пространстве вследствие противоречия идеологических основ действующему законодательству. Особенности этих движений является, прежде всего, ориентация на пользователей глобальной компьютерной сети.

Повышение роли виртуализации в современных условиях позволило сделать более эффективным конструирование социального пространства,

благодаря оптимизации его ресурсов, которые стали возможны при успешной реализации виртуальных социальных проектов.

Актуализация интереса к виртуальным проектам обусловлена массовым внедрением компьютерных технологий и увеличением сфер их использования. Реализация виртуальных социальных проектов является процессом, при котором целенаправленно оптимизируется социальная система конкретного общества. Виртуальные социальные проекты в Украине только набирают обороты, но уже существенно влияют на социальную сферу. Именно поэтому проекты, направленные на поддержку незащищенных социальных категорий очень важны для дальнейшего развития украинского общества.

Ключевые слова: виртуальное пространство, виртуализация, виртуальность, коммуникация, виртуальная личность, информационное общество, социализация, информационный потенциал современного общества, информационные технологии, социокультурные трансформации.

ABSTRACT

Pelczynska M. V. Virtual space in the context of socio-cultural transformations. – The manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of philosophy in the specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – State institution «South Ukrainian national pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odessa, 2016.

The thesis is devoted to the study of scientific problems □ the development and changes of the virtual space, which lead to a multi-vector orientation the pace of socio-cultural transformations.

The development of society is a process of qualitative changes, so the analysis of socio-cultural determinants of social development suggests that this process is sustainable, purposeful and adjustable. Basic socio-cultural determinants of the formation of the information society, among which we should highlight the globalization, information, information technology, informatization and information culture.

The information potential of the modern society lies primarily in the availability of appropriate information infrastructure and its integration into the global information space, favorable conditions for mass access to global information resources. Exactly the corresponding information capacity is the basic condition for the functioning of the virtual space as a sociocultural phenomenon.

In a further development of information society and establishment of an appropriate information potential for each state – one of the highest priorities.

Key words: virtual space, virtual, virtuality, communication, virtual personaity, information society, socialization, information potentials of the modern society, information technology, socio-cultural transformations.

Наукове видання

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

**ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Віддруковано з оригінал-макету
Підп. до друку 17.10.2016. Формат 60x90,16. Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк.1,9.
Наклад 120 пр.